JACOBI BELGRADI

E SOCIETATE JESU

AD VIRUM ERUDITISSIMUM

MARCHIONEM

SCIPIONEM MAPHEJUM

EPISTOLÆ IV.

DE REBUS PHYSICIS, ET ANTIQUIS MONUMENTIS SUB RETINA RECENS INVENTIS.

BIBLIOTECA NAZIONALE "VITTORIO EMANUELE III" NAPOLI

VENETIIS,

Typis Jo. BAPTISTÆ PASQUALI

MDCCXLIX.

SUPERIORUM PERMISSU.

Epiſtolarum argumenta.

I. De ſphæris vitreis magno fragore diſſilientibus.
II. De Herculanio, & veteribus ædificiis ſub Retina recens inventis.
III. De ſtatuis, numiſmatis, & vaſis ibidem inventis.
IV. De pictis parietibus, & porticibus ibidem inventis.

VIRO CLARISSIMO, ET ERUDITISSIMO

MARCHIONI

SCIPIONI MAPHEJO

EPISTOLA PRIMA.

DIu eſt, ex quo te, V. C. per litteras alloqui vehementiſſime geſtio, non modo eruditionis, ac doctrinæ tuæ fama, & opinione, verum etiam librorum tuorum, quibus a primis annis mirifice delector, lectione maxime excitatus. Blanconii epiſtolæ de rebus phyſicis tibi inſcriptæ, res electricæ miris experimentis, ac φαινομένοις magis magiſque a te excultæ mihi nec opinanti id, quod erat in votis, obtulerunt. Quum enim fando audiſſes, machinam electricam a me conſtructam, & pluribus experimentis exercitam; ſignificaſti quodammodo mihi per communes amicos, ut de his experimentis, quæ hic haberentur, tibi aliquid ſcriberetur: quod illico præſtiti, & malui in ſcribendo inconcinnus, quam in officio ſero præſtando minus officioſus videri. Primam Blanconius epiſtolam in partes diſtribuerat omnino duas. Agebat altera de phialis vitreis ex minimi ſilicis caſu diſſilientibus, de quibus ipſe latinam acroaſim ſcripſeram: agebat altera de ſphæris vitreis intus cavis magno fragore exploſis. De illis magnus inter Blanconium, & me conſenſus eſt. Ipſe enim non modo ſententiam probat meam, ſed etiam

pro ſua humanitate in me ſumma verbis ampliſſimis prædicat, & quodammodo recipit. De ſphæris vero aliter omnino ſentio, & ad te tamquam æquiſſimum totius controverſiæ arbitrum cauſam integram defero, minime veritus, ne tu, qui Blanconium physica afferentem humaniſſime exceperis, me quoque verum phyſicarum amatorem reſpuere velis.

Nihil ſcribere de hujus φαινομένυ cauſſa deliberaveram: ſatis enim conſtare exiſtimabam, remque nihil litigioſam, ac dubiam ſuſpicabar. Verum ſimul ac Cl. Blanconii epiſtolam accurate perlegi, ejuſque ſententiam a mea penitus abhorrere intellexi, ſerio meditari, & excutere rei, quam animo conceperam, cauſſam cepi, perinde ac ſi non is, ſed ipſe a veritate omnino aberraſſem. Hanc erroris ſuſpicionem non mediocriter aluit libellus ab egregio (a) Philoſopho Florentino de Phyſicis experimentis a ſe habitis editus, qui non modo ſphærarum vitrearum ſoni, ac fragoris plenam exploſionem commemorat, ſed etiam eventus cauſſam ſuperiori conſentaneam quodammodo affert, atque proponit. Non idcirco tamen opinionem, quæ prius animo inſederat, abjiciendam putavi. Quinimo diligenter ratiocinando, atque experiundo meam confirmari magis magiſque intelligebam, alienam vero tantum non labefactari: ex quo factum eſt, ut operæ pretium duxerim, ſingula a me explorata, & excuſſa tuæ cenſuræ ſubjicere, & pro veritatis inquirendæ ſtudio viri ſapientiſſimi judicium ſubire.

Fragoris cauſſam repetunt auctores propoſiti, atque alii bene multi ab aere intra ſphæras compreſſo, ſeu a vapore elaſtico explicare ſeſe nitente,

te,

(a) *Indice d'eſper. Natur. del Sig. Guadagni.*

te, qui in ipſa ſphærarum diſruptione extimum, & circumſtantem magna vi incurrit, atque irruit: ex mutua vero intimi, atque extimi colliſione fragorem vehementem gigni, ac formari. Ego vero aliter omnino ſentio, ſcilicet aerem in ſphæris receptum eſſe extimo longe rariorem, ac proinde extimi in cavum, ac prope vacuum ſphæræ ſinum impreſſioni eſſe φαινόμενον tribuendum.

Sphæræ vitreæ aliæ in officina vitraria finguntur, aliæ ab iis artificibus, qui barometra condunt, & vitrum ad lucernæ flammam emolliunt, ac ducunt, conflari ſolent. Illæ majores plerumque evadunt, ac ſolidiores, iſtæ vero non item. Nam leviſſimæ ſunt, minima vitri cruſta coſtant, ac facile diſſiliunt. Geneſim utramque deſcribam, & ab ea potiſſimum rationum momenta ducam, quæ ad ſententiam confirmandam mirifice faciunt. Exiguam vitri liquidi maſſam ferro intus cavo ex ardente fornace fabri vitrarii rite arripiunt, animamque leniter inſpirando exiguam cavitatem intus inducunt, ac ſphærulam nucis juglandis magnitudini parem efficiunt: mox per anguſtam tranſverſam rimam forcipe in vitri cruſta ductam ſalicis, aut ficus, aut alterius ligni, humore pleni fruſtulum intra tranſmittunt: demum eadem forcipe eamdem rimam hermetice claudunt, atque obſtruunt, unice ſuperſtite cicatrice. Humor in ligni ſinu contentus, calore atque igne excitus foras erumpit, ſe ſeque explicat, ac diffundit: & quoniam vim elaſticam ab igne acquirit, magis magiſque contra ductiles, ac prope liquidos ſphæræ parietes nititur, qui, dum ingenti vi prementi cedunt, ſphæræ cavitatem magis, magiſque amplificant, & duplo, vel triplo majorem reddunt. Quia vero parietes hujuſmodi inæqualiter craſſi ſunt, ac denſi, inæqualiter ce-

dunt: propterea ſphæroidi potius, quam ſphæræ ſimilis anomala, atque exlex figura evadit. Simul ac remitti ejus fervor, & calor cepit, expandi deſinit, ſtatumque firmum, atque conſtantem acquirit: Refrigeſcendo vero paulliſper humor elaſticam vim amittit, ſeſeque contrahit, donec omnino coaleſcat, & in liquidas guttas vitro adhæreſcentes, oculis conſpicuas abeat. Sphæra vero deorſum projecta diſſilit, & diſſiliendo magnum fragorem edit.

Hactenus de ejus geneſi, atque conſtructione. Nunc animadverſionibus ſingula illuſtranda ſunt, ac modice philoſophandum. Nemo ſane inficias ibit, intra ſphæræ ſinum ante minimum ſalicis fruſtum conjectum non niſi exiguum aerem, & maxime rarum contineri. Nam ſi phialæ vitreæ, quibus in Thermometris magnus uſus eſt, leviter igni admotæ aerem intimum ferme integrum reſpuunt, atque rejiciunt (cujus rei argumento eſt ſpiritus vini per fiſtulam vitream phialæ commiſſam, atque afferuminatam aſcenſus ex aeris extimi vi premente genitus, atque productus, quæ tanta aliquando eſt, ut phialam ferme integram impleat) quanto minor aeris copia inerit in ſphæra excandeſcente, ac ferme liquida ex fornace recens educta? Salicis vero fruſtulo injecto, & rima obducta, ea unice menſura aeris ſphæræ adjungitur, quæ intra exiguam materiam humore aqueo refertiſſimam ſolet contineri. Scio ſane, non deeſſe corpora bene multa aeris compreſſi plena, ſicuti ex experimentis ab (*a*) Haleſio habitis conſtat. Verum præterquam quod nihil de hujuſmodi aeris copia intra ſalicem, ſicumve contenti experimentis, quod ſciam, compertum no-

(a) *Haleſ. Statique des Veget.*

nobis eſt, tam exigui voluminis ficulneum fruſtulum eſt, ut quantolibet compreſſo aere confertum, nequaquam tamen tantam ſphæræ cavitati ſufficere menſuram poſſit, quanta propoſito φαινομένῳ præſtando ſatis eſſe videatur. Præterea ficus, & ſalix utpote minus denſa, & interjectis innumeris intercapedinibus interciſa non ſatis videtur apta aeri admodum compreſſo retinendo; ſicuti accidit corporibus admodum denſis, atque compertis. Quare ſphæricæ cavitatis amplificationem minus aeri ex ſalice erumpenti tribuo, & adſcribo, quam humido, ac ferveſcenti vapori adepto vim elaſticam ab igne vehementiſſimam. Ecquis enim tam hoſpes in juniori Philoſophia eſt, qui neſciat inſignem vaporis vim aliquando ea majorem, quam in pulvere pyrio deprehendimus? Quin immo hanc ipſam pulveris pyrii vim (*a*) humori intus deliteſcenti acceptam referunt. Vaporis ope aquam ad inſignem altitudinem evehimus, ſicuti machina a Belidorio (*b*), & Muſſchembroekio deſcripta, & Londini præſertim in uſum redacta demonſtrat, oſſa firmiſſima in machina Papiniana emollimus, & alia ſimilia præſtantur, de quibus numquam avita antiquitas cogitavit.

Verum vaporis compreſſi explicatio, quia tantam ſibi partem in ſphæra conſtruenda, amplificandaque ſumit, ac vindicat, in fragore gignendo nullum locum habet. Nam eatenus vis iſta vaporis perſtat, quatenus calor, & ignis vapori ineſt: Hoc amoto, vapor iterum in antiquam naturam redit, hoc eſt in aquam ſeſe iterum trans-

A 4

(a) *Commentarii de Bon. Scient. Inſt. Tom. 2. part.* 1.

(b) *Architecture Hydraulique.*

tranſformat, ac vertit. Nolo hic quærere, unde vapori calido tanta vis inſit. Quærant Nevvtoniani ſeveriores, qui ferme omnia ad vires trahentes, repellenteſque revocant: mihi quærere ſatis eſt veram germanamque φαινομένυ cauſſam, & falſam penitus profligare. Quare, amiſſa vi elaſtica, & vapore in guttas oculis conſpicuas omnino contracto, nihil in frigida ſphæra ſupereſt, unde gigni compreſſio queat: rejecta vero compreſſione, ab aere, atque vapore ducta quid reliqui erit, niſi aerem extimum præ intimo ſatis compreſſum arceſſere, qui in ferme vacuam ſphæræ diſſilientis cavitatem irrumpat, & magnum fragorem cieat, ac gignat? Tametſi hujuſmodi ratiocinatio mihi firmiſſima viſa ſit, ſatiſque apta hominum animis in meam ſententiam perducendis, nihilominus experimentis corroborandam duxi, præſertim quum ea ætate ſumus, qua rerum phyſicarum diſquiſitio minus placet, niſi experiundo veritatem expreſſeris. Sphæras itaque hujuſmodi in vaſe aquæ plenò penitus ita demiſi, ut ne minima quidem pars extaret: mox ſtyli, aut obeli aciem paravi, qua in ſpheris aqua undequaque ſeptis anguſtam rimam inducerem. Ita enim mecum ipſe ratiocinabar. Si ſpheræ cavitas, vel aere, vel vapore compreſſo conſtat, ne minima quidem aquæ gutta in ſphæram per exiguum lumen irrumpet: contra vero aer intra eamdem receptus ſeſe expandet, & per idem lumen magna vi tanquam e carcere evadet: cujus rei argumento erunt innumeræ bullæ aeriæ, quas aquæ extimæ innatare conſpicies, & mox diſſilientes penitus evaneſcere. Quod ſi ſphæræ cavitas nihil præter aerem admodum rarum retinuerit, dicto citius aqua intra ipſam magno impetu irruet, donec aer intimus

in

in minimum volumen redactus æque denſus atque extimus penitus evaſerit. Rem itaque iterum, atque iterum aggreſſo idem eventus perpetuo fuit: ſcilicet pertuſa leviter obeli acie vitrea cruſtula, ecce e veſtigio aqua intus inſiluit, & prope integram cavitatem implevit, minima ſuperſtite parte ſuperiore aeris plena, ut uſuvenit. Tametſi ſententia noſtra hiſce experimentis quodammodo nixa ad epidicticam demonſtrationem tantum non aſſurgat; non proinde pluribus ſuperſedendum exiſtimavi. Ad aliud experimenti genus acceſſi. In media tabula ſphæram frangendam conſtitui, & in ipſa diſruptione animadvertere, utrum ejus fragmenta divergerent, an convergerent, ſcilicet utrum a ſphæræ centro recederent, an propius ad illud accederent: recedere ſane oportuerat, ſi vis ab intimo aere compreſſo eſſet repetenda, convergere vero, ſi aliter ſe res haberet. Id vero, quod animo ante provideram, penitus accidit. Fragmenta ſcilicet, & ſcobes in unam ſedem collecta penitus coiverunt.

Venio ad ſphæras vitreas, quas artifices lampadis ope condunt, & idem φαινόμενον diſſilientes prorſus exhibent. Commodum accidit, ut opifex hujuſmodi non ignobilis, & in rebus ſimilibus diu exercitus, me convenerit, ſuamque operam, quam alias mihi navaverat, iterum exhibuerit. Quum hujuſmodi diſceptatio mihi recens cum Blanconio intercederet, venit illico in mentem ab homine ſciſcitari, quid de hujuſmodi ſphærulis quas ſæpe conflaverat, reipſa ſentiret? rareſcenti ne aeri, an compreſſo fragorem adſcriberet? Nihil ille cunctatus, compreſſo, inquit, rem ipſam tribuo, nihilque mihi affirmatione hujuſmodi certius eſt. Quippe

qui

qui quantam ex imo thorace ducere animam valeo, in ipſas ſphærulas inſpiro non ſine gravi labore, & pectoris incommodo. Eja age, excipio, cras iterum me convenies, & quæ rei conficiendæ neceſſaria ſunt, ex officio tuo tecum defer, & coram me, amiciſque meis rem expedies. Affirmatio tam gravis me nonnihil commoverat, & de rei eventu ſollicitiorem habuerat. Ad diem tamen craſtinam rei totius judicium penitus rejceram, ad experimenta ſcilicet provocans. Hora condicta adfuere artifex, & quos invitaveram, amici mei, Stephanus Droghius, Petrus Ballarinus, Nicolaus Zoppius, viri ingenio acutiſſimi, & in rebus phyſicis, ac mechanicis manu, & induſtria præſtantiſſimi, & ad rem propoſitam minime hercle operoſam ventum eſt, ſiquidem ſphærularum conſtructio facile admodum perficitur.

Fiſtulæ ſcilicet iis ſimillimæ, quibus majora barometra conſtant, partem alteram attenuant igne, & contrahunt, alteram vero inſpiratione in ſphærulam thermometricis ſimilem transformant, ac vertunt: mox dum fiſtula ita attenuata ſphærulæ afferuminatur, ac nectitur, viſus eſt artifex animam in ſphærulam ferveſcentem toto ſpiritu inducere, donec, liqueſcente, in ipſo nexu vitro omnis aditus inter cavitatem fiſtulæ, & ſphærulæ obſtructus eſt, & interceptus. Quo habito, ſtatim apta experimento ſphærula evaſit, & diſſiliendo magno fragore concrepuit. Stephanus Droghius, qui artem barometricam egregie callet, & ingenio maxime promtus eſt, ſimul ac hujuſmodi ſphæræ conſtructionem animadvertit, ad me acceſſit, & in aures leniter inſuſurrans, ne dubites, inquit, de aere raro in ſphæra contento:

ea-

eadem omnino cauſſa, quæ ſphæras in fornace conflatas ſonoras efficit, eadem iſta ad idem præſtandum parat, atque diſponit. Nequit enim aer in ſphæra ferveſcente comprimi, & ſi quem in ipſas inſpiras, ſtatim reſilit, & unde venit, remittitur a vi ignea, quæ magis eumdem explicat, atque expandit. Illud enim ipſe animadverteram, ſcilicet, aerem inſpirando in fiſtulam inductum ad ſphæræ cavitatem tranſmitti non poſſe, præſertim quum totus artifex in obſtruendo aditu ſit. Sphæris primum confectis in fragore exaudiendo uſi ſumus, alias vero ad fragoris cauſſam traduximus. Monui artificem, ne fiſtulam ſphæræ nexam, quemadmodum antea conſueverat, ab eadem divelleret, neque aditum inter fiſtulæ, & ſphæræ cavitatem intercluderet, ſed unice mandavi, ut fiſtulæ extremæ oram, ac labrum hermetice obſtrueret. Id eo conſilio faciendum curavi; ut, fiſtula in aquam demiſſa, & a me fracta, tota unice ſphæra extaret, & aquæ venam aſſurgentem pulcherrimo ſpectaculo exciperem. Neque eventus ſpem conceptam fefellit. Inſiluit enim velociſſime per fiſtulam in ſphæram aqua, & ferme integram cavitatem, ſicut antea acciderat, occupavit: experimentum plus vice ſimplici exhibitum obſtupeſcentem artificem a veteri ſententia dimovit, & meam confirmavit. Hæc, & alia expertus mecum ipſe reputavi, ligni fruſtulum intra ſphæræ ſinum conjectum nihil aliud præſtare, niſi cavitatis ſphæricæ amplificationem, ac proinde aliunde amplificatione hujuſmodi obtenta, poſſe nos ſphæræ diſſilientis fragorem exaudire. Id experiri diſtuli, donec vitrarii artifices in hac Parmenſi fornace ad rem vitrariam ſingulis annis per duos menſes exer-

cen-

cendam redirent. Quod ubi accidit, in officinam ingreſſus artificem compellavi, ſimulque rationem edocui, qua facile rem experiundo tentaret, ſcilicet vitream maſſam oris ſpiritu amplificatam in ſphæram converteret, partemque a ferro pendulam hermetice obſtrueret. Nihil cunctatus repoſuit ille, ſine ligni fruſtulo nihil fragoris excipies. Quocumque caſura res ſit, ajo, votis annuere meis, & rem experiri gravate ne feras. Ille tametſi invitus, & de rei exitu prope deſperans rem coram me aliiſque aggreſſus eſt, duaſque ſphæras, quarum diameter pollices pariſienſes quatuor æquaret, ut ipſe imperaveram, actutum conflavit: experimentum eatenus diſtuli, quatenus aliquantulum deferveſcerent, & ſolidiores evaderent: quod ubi, ſenſu judice, comperi, eventus divinationi, ſeu conjecturæ meæ conſentaneus omninò fuit. Sphærarum fragor ex aere in ſpatium vacuum irruente penitus congruit aliis ſimilibus φαινομένοις, quæ quotidie occurrunt, nihilque novi præſefert, atque inuſitati. Veſcica humeſcente ac diſtenta vitrum cilindricum intus cavum, utrimque apertum, ſuperius tege, & machinæ pneumaticæ applica: exhauſto aere, veſcica diſſiliet, & ingenti fragore per diſciſſam veſcicam in cavum cilindrum invadet. Idem accidit, quotieſcumque cilindricas thecas repente recludimus. Redactus enim aer ad majus volumen rarior evadit, & æquilibrium cum extimo amittit: innumera alia reticeo, quæ in promtu ſunt, ne videar palmam in muſtaceo, hoc eſt laudem in re tenui quærere.

V I-

VIRO CLARISSIMO, ET ERUDITISSIMO

MARCHIONI

SCIPIONI MAPHEJO

EPISTOLA SECUNDA.

EPiſtolam primam altera excipit, argumento ſane alio, a ſtudiis meis non prorſus alieno, tuis vero maxime conſentaneo. Quum autumno proxime ſuperiore maximam Italiæ partem peragraſſem, Neapolim veni, urbem cœli hauſtu ſaluberrimam, lucis aſpectu, ac ſitu amœniſſimam, populi frequentia, rerum copia, Regum præſentia beatiſſimam, muſarum ſedem, præſtantiſſimis antiquitatis monumentis refertiſſimam. Commodum accidit, ut meus adventus in ea tempora inciderit, quibus urbs antiquiſſima, quam Herculanium docti plurimi fuiſſe perhibent, a vehementiſſimo telluris motu primum olim concuſſa, paullo poſt a Veſevi igne, ac cinere penitus obruta, tandem poſt XVII. ferme ſecula Regis Caroli Borbonii juſſu, & imperio opulentiſſimas ſui reliquias in apricum protulerat, & Neapolitanam Regiam præclariſſimis antiquitatis monumentis ditaverat. Nihil vero mihi proinde longius fuit, quam ſimul ac Regios Conjuges in ſuburbanis ædibus conveniſſem; in veteris Herculanii ſedem ingredi,

di, & in intimos receſſus, & ſubterraneos ſpecus arte, & opera apertos deſcendere. Quid ibi animadverterim, quid ab amicis fando exceperim, quid de hac urbe veteres auctores ſcripſerint, breviſſime, niſi gravate feras, ediſſeram, ſi qua autem aut minus vera, aut minus hiſtoria digna tibi afferam, ea graviſſimo judicio tuo penitus ſubjicio; nec aliter unquam de rebus meis ſentiam, ac tu vir ſapientiſſimus judicaveris.

Herculanium, antiquiſſimum oppidum, ad Montis Veſevi radices inter Neapolim, atque Pompejos proximas urbes ſitum, ad oram uſque maritimam porrectum, affrico ſuaviſſime afflatum, auctores (*a*) plures deſcribunt. Tabula Auguſtana apud Cellarium (*b*) undecim mille paſſus Neapoli ipſum abeſſe refert, quod a vero maxime abhorret. Regia enim villa (Portici) a Rege Carolo Borbonio recens extructa ſex circiter mille paſſus Neapoli diſtat, inter vero illam, & Herculanii reliquias quingenti non amplius paſſus interſunt. Ne ii quidem ſcriptores, qui Turrim octavam (hoc eſt Torre del Greco) ab Herculanii ſede minime dirimunt; non ultra octo mille paſſus Neapoli diſſitum judicaverunt. De hujus oppidi parente non ſatis conſtat, & multa poeticis decora fabulis, ut uſuvenit in rebus a memoria noſtra remotiſſimis, afferuntur. Dionyſius Halicarnaſſeus

(*a*)

(a) *Strabonis, Geogr. lib.* v. *Cluverius introd. ad Geogr. lib.* III. *Plinii Hiſt. natur. lib.* III. *Pomp. Mel. lib.* II. *cap.* IV. *Martianus cap. lib.*VI. *Dionyſ. Halicarn. lib.* I.

(b) *Chriſtoph ori Cellarii Geogr. antiq. lib.* II. *cap.* IX.

(*a*), & Martianus Capella (*b*) Herculi conditori ipſum tribuunt. Quum enim Hercules ex Hiſpania redux, ac victor huc appuliſſet, decimam prædæ partem diis obtulit, & exiguum oppidum, quod ab auctore nomen, ac famam duxit, in eo ſitu condidit, ubi olim portus ejus claſſem victricem exceperat. Verum non deſunt (*c*) qui hujus oppidi exordium Herculi (*d*) adſcriptum non ſatis probant, & temere fictum exiſtimant. Ceterum inter antiqua ejus rudera non modo marmorei, ſed etiam picti Hercules plures inventi ſunt, qui Herculanenſium in Herculem religionem, & cultum publicis monumentis quodammodo conſignatum teſtantur. Neque vero magis certa afferunt, qui (*e*) Herculanii originem ab Etruſcis conditoribus repetunt. Unum nobis ex Strabone (*f*) duntaxat conſtat, hanc urbem Oſcos tenuiſſe, mox vero Etruſcos, Pelaſgos, atque Samnites, qui etiam ex hiſce finibus cedere coacti ſunt. De urbis amplitudine, atque opibus judicium accurate ferre adhuc nobis non licet. Non ingens ſane inter mare, Veſevum, atque Pompejos tractus, qui Herculanium quodammodo circumſcribere viſi ſunt, late ipſum patere non ſinit, & multo celebriorem urbem finitimos Pompejos habitos, quam Herculaneum argumentis haud levibus conſtat. Seneca (*g*) enimvero Pompejos, & Herculanium oratione ſimul

(a) *Lib.* I. (b) *Lib.* VI. (c) *Theſaurus Antiquit. Ital. Tom. IX. Pars II. diſſert.* 11. *Cammilli Peregrini.* (d) *Herculis in Italiam adventus incidit in annum ante æram vulgarem* 1242. *&* *ante excidium Trojæ* 58. *juxta Petavium de doctr. Temp. Tom.* III. (e) *Camilli Peregr. de Campania felice diſſert.* 11. (f) *Strab. Geogr. Lib.* V. (g) *Senecæ Quæſt. natur. Lib.* VI.

mul coniungens, alteram celebrem Campaniæ urbem, alteram vero oppidum unice vocat. A Dionyſio (*a*) exiguum oppidum dicitur, niſi velis exordia urbis, quæ etiam magnarum exigua eſſe ſolent, interpretari, non vero incrementa, quæ ab eodem auctore reticentur. Cur Hannibal (*b*) cupidus oppidi maritimi potiundi ad mare proxime Neapolim citius, quam Herculanium venerit, vel oppidi tenuitas, vel portus anguſtia claſſi alendæ, vel recipiendæ incommodi in cauſſa forſitan fuit. (*c*) Captum fuit a Minatio Magio, & Tito Didio (*d*) bello Italico, paullo ante quam Sulla cum eodem Minatio Pompejos oppugnaret. Verbis ipſis Velleii Paterculi, quam aliis uti malui, quoniam ex iis minus operis, ac laboris in Herculanio capiendo, quam in Pompeiis oppugnandis a Romanis fuiſſe collatum conjicere ſaltem licet. Marmorea Epigraphe multis abhinc annis inventa, a Grutero (*e*), & a Julio Cæſare Capacio edita Neapoli prope D. Antonii ædem conſpicua Herculanium ad Romanorum coloniam pertinuiſſe nos docet. Quatenus univerſa Provincia, cui Proconſul cum imperio, ut ex aliis monumentis conſtat præerat, pateret, etſi nonnulli definire velint, non ſatis liquet. (*f*)

L.

(a) *Dionyſii Italic. Lib.* I. (b) *T. Livii lib.* IX. *dec.* (c) *C. Vell. Paterc. Hiſt. lib.* II. (d) *M. T. Cic. ſæpe in Orat. ſe lege Agr. præcipuas campaniæ urbes commemorans, ſemper* Pompejos, *numquam* Herculanium *recitat*. (e) *Inſcript. Jani Gruteri pag.* 43. *num.* 6. *Julii Cæſaris Capacii Antiquit. & Hiſtor. Camp. Fel.* (f) *Ab Herculanio uſque ad Promontorium Minervæ.*

L. MVNATIO. CONCESSIANO. V. P. PATRONO. COLONIAE. PRO. MERITIS. EIVS. ERGA. CIVES. MVNIFICA.LARGITATE.OLIM.HONOREM.DEVITUM. PRAESTANTISSIMO. VIRO. PRAESENS. TEMPVS. EXEGIT. QVO. ETIAM. MVNATI. CONCESSIANI. FILI. SVI. DEMARCHIA. CVMVLATIORE. SVMPTV. LIBERALITATIS. ABVNDANTIA. VNIVERSIS. EXIBVIT. CIVIBVS. OB. QVAE. TESTIMONIA. AMORIS. SINCERISSIMI. REG. PRIMARIA. SPLENDIDISSIMA. HERCVLALENSIVM. PATRONO. MIRABILI. STATVAM. PONENDAM. DECREVIT.

Duplex acerbiſſimus caſus Herculanio exitium intulit, & vaſtitatem. Alter anno a Chriſto nato LXIII. (*a*) L. Verginio (*b*) Rufo ; & C. Memmio Regulo Coſſ. contigit, qui oppidi partem obruit, alter vero a Chriſto nato LXXIX. ab urbe condita DCCCII. ſub autumni exitum idem oppidum penitus delevit, ac perdidit: illum ingens Terræ motus attulit, hunc vero Veſevi incendium a ſaxis, cinere, & teterrima flamma longe lateque debacchantis. Terræ motus magis Pompeiis, quam Herculanio fatalis. Nam, ut ait Seneca, (*c*) Pompeii concuſſi deſederunt, oppidi vero *Herculanenſis pars ruit, dubieque ſtant etiam quæ relicta ſunt*: Quum vero a primo caſu anni circiter XV. interceſſiſſent, Veſevi incendium in univerſam Campaniam longe lateque ſævit, & duas urbes ſaxis, ac cinere, populo in Theatro ſedente, miſerrime obruit. *Poſtremo* (*d*) *tantus fuit cinis, ut inde perveniret in Africam, Syriam, & Ægyptum, introieritque*

B Ro-

(a) *Noriſii Epiſt. Conſul. pag. num.* 891. *Edit. Veron.* (b) *In Inſcription. Gruteri num.* 3. *legit.* Verginio. (c) *Seneca Quæſt. nat. lib.* VI. (d) *Dionis Rer. Rom. Titus.*

Romam, *ejuſque aerem compleverit*, & Plinium ſeniorem junioris avunculum, qui (*a*), cinere ingruente, Miſeni claſſem imperio regebat, & Stabias, ac Retinam ad amicos iuvandos contenderat, funeſtiſſime oppreſſerit. Temere (*b*) nonnulli Herculanii excidium in tertium Titi imperii annum rejiciunt, quum revera primo contigerit. Titi imperium, ex quo principatum ſolus obtinuit, tribus annis diutius non fuit: anno, qui juxta (*c*) Dionem Herculanii caſum conſecutus eſt, Titus ad viſendam calamitatem in Campaniam profectus eſt: anno vero, qui hunc excepit, Flavio, & Pollione Conſſ. in iiſdem aquis, in quibus Pater obierat, e vivis deceſſit. Quare neceſſario Herculanii caſus ad annum ejus imperii primum revocandus eſt: aliter enim inter ipſum, & Titi funus pauci dies, nedum menſes interceſſiſſent, quibus Tito nec Campaniam viſere, nec calamitoſos juvare licuiſſet. Duo ſunt, quæ rem ad vivum reſecantibus minus veritati conſentanea viſa ſunt: Alterum ad Theatrum, alterum ad populi in Theatro conventum in tanto urbis periculo, & acerbiſſimo luctu pertinet. Quum paucis antea annis Pompeii deſediſſent, vero ſimillimum putant, etiam ipſorum Theatrum intercidiſſe, nec cives de reficiendis ſuis ſedibus ſollicitos ad Theatri inſtaurationem tam brevi animos, & cogitationem convertiſſe. Illud quoque minus fide dignum, minitante Veſevo urbis excidium, ſibi fuga cives non conſuluiſſe, ſcenæque ſpectaculum, & fabulam communi ſaluti ante tuliſſe. Qui

(a) *C. Plin. epiſt.* XVI. XX. *lib.* VI.
(b) *Cedrenus*. *Iſtoria naturale del Veſuvio di Gaſpare Paragallo*.
(c) *Dion. Tit. Joannes Maſſon in Vita Plinii junioris*.

Qui ita ſentiunt, nimis preſse, & ſevere hiſtoricam ſcriptorum narrationem interpretantur, nec ſatis intelligunt, multa aliquando reticeri, vel quia non conſtant, vel quia facile a ſanis rerum æſtimatoribus deducuntur. Tametſi Pompeii ex Terræ motu deſederint, non proinde putandum eſt omnes urbis ædes funditus periiſse, præſertim vero eas, quæ mole ſua quodammodo ſtant, & ſubſtructione ipſa ſatis ſeſe fulciunt, atque contra omnes impetus ſeſe ſuſtentant, cuiuſmodi theatra lapidea ſunt. Veſtigia veterum Theatrorum, quæ adhuc extant, ſatis demonſtrant, quam ſolida, ac firma ipſorum compages eſset, reſolvi, ut ita dicam, neſcia, & contra omnem caſum ſatis tuta. Quod ſi Theatrum ipſum Pompejorum ex terræ motu penitus interiiſse nonnulli maluerint, cur non licuit intra xv. annos idem (*a*) inſtaurare, vel condere, ſicuti urbem ipſam ejus cives inſtauraverunt? Quum enim Pompeii, qui antea xv. annos conciderant, ex Veſevi incendio iterum interierint, neceſse fuit eoſdem intra propoſitum ſpatium fuiſse refectos, ac reſtitutos. Populus theatralibus ludis maxime gaudet, & eorum deſiderium diutius ferre neſcit. Duo, ait Juvenalis (*b*), Populus Romanus anxius optat, *panem*, & *Circenſes*. Licet vero autumem, initium periculi, ac flammæ e Veſevo erumpentis in ea tempora incidiſſe, quibus populus in theatro ſedebat, non idcirco in eodem loco collectos flamma, & ſaxorum impetus reipſa oppreſſit. Veſevi incendium diuturnum fuit, periculum vero gradatim crevit, & dediſſet fugæ locum, ſi vel

B 2

(a) *Hiſtoire des Empereurs par M. Tilkmont Tom.* 2.

(b) *Juven. Sat. X.* 80.

vel minus late patuiſſet, vel homines ſcirent mature metuere, & patriæ obliviſci, dum vitæ conſulere meditantur. *Primum* (*a*) *præceſſerat per multos dies tremor terræ, ſed minus formidoloſus habitus, quia Campaniæ ſolitus: mox invaluit ita, ut non modo moveri omnia, ſed verti crederentur. Nubes ex Veſevo exorta inuſitata magnitudine, & ſpecie interdum candida viſa eſt, interdum ſordida, & maculoſa, prout terram, cineremve ſuſtulerat.* Retinæ incolæ Herculanio proximi imminenti periculo exterriti. Stabiis Pomponianus aufugerat, & licet periculum creſceret, fugæ locum tamen conceſſerat. Omnia ibi trepida, antequam cinis cives cum urbibus contumulaſſet. Quare alienum a vero puto, eo dementiæ Pompejanos, & Herculanenſes veniſſe, ut ſui ſecuri intra Theatri ſepta commune excidium exciperent. In Theatro Herculanenſi nulla, quod ſciam, oſſium humanorum veſtigia, extra vero Theatrum pauca admodum hactenus inventa ſunt. Compages oſſium ferme integra ſub domus Herculanenſis ſcalis patuit figuram virilem præſeferens, & manu crumenam geſtans numiſmatum ferme plenam. Alio illam aſportare non licuit. Oſſa enim vel leviſſime contrectata in minima fruſta, ſeu elementa illico reſolvi cepta. Ceterum Veſevi incendium multis mortalibus necem attulit, quod argumentis haud levibus conſtat. (*b*) *Titus ad Campanos miſit duos viros conſulares, qui colonias eo deducerent; iiſque grandem pecuniam dedit, atque eam potiſſimum, quam reliquiſſent ii, qui ſine hæredibus mortui eſſent.* Quæ fuerit animorum trepidatio, qui luctus, & ululatus feminarum; quæ rerum

omnium

(a) *Dionis Titus.*
(b) *C. Plin. Epiſt. xx. Lib. VI.*

omnium converſio, ex Plinio (*a*) diſces. Ajunt in Herculanii ruderibus nonnullas epulas in ipſis ſartaginibus, ac patellis inventas, nec non laganos, & paſtillos in cinerem ferme converſos, conſtante tamen figura, & forma, quæ ſatis documento ſunt, Herculanenſes, ingruente ſub cœnæ tempus periculo, vitæ potius quam cœnæ memores omnia flammis abſumenda reliquiſſe.

Utrum Theatrum ad Herculanium unice, vel ad Pompejos, vel ad utrumque urbem pertineret, non conſtat. Herculanii ſane Theatrum, quod adhuc ferme extat ex antiquis ruderibus erutum, inerat. Utrum vero etiam Pompejs Theatrum eſſet, norat fortaſſe poſteritas, ſi in apricum Pompejos proferat, ſicuti ætas noſtra protulit Herculanium. Jam a ſeculo XVI. teſte (*b*) Capecio aliqua ejus rudera agricolis ſolum fodientibus patuerant: in his inventæ concamerationes, pavimenta, parietes marmore tecti, & epigraphæ multæ, quarum aliæ Herculanium coloniam, & demarchiam fuiſſe docent, aliæ in ea urbe Scholam, & Chalcidicum fuiſſe ſuadent, aliæ vero ad ponderum vitia, ad ludorum munera, ad municipii jura pertinent: annis vero conſequentibus alia monumenta erui cepta, præſertim vero ſeculo XVIII. ineunte. Quum enim anno VI. ejuſdem ſeculi Elbovii Dominus, ſeu Toparcha Neapolim nuptiarum cauſſa veniſſet, & Villam in ea Herculanii parte, quæ vulgo dicitur *Granatiello*, conſtruere inſtituiſſet; operis aquam quærentibus vetus neſcio quæ concameratio, ſeu fornix occurrit. Quo fracto, ſtatuæ mul-

B 3 tæ

(a) *Plinii Epiſt. xx. Lib. VI.*

(b) *Antiquit. & Hiſtor. Campaniæ Julii Cæſ. Capacii cap. IX.*

tæ ibidem inventæ, & alio clanculum, abductæ. Recens hujus rei fama Carolum II. Borbonium Regem imprimis movit ad rem caſu inchoatam conſilio, ac ſtudio proſequendam, opuſque ſeptem circiter abhinc annis Rege tanto dignum ſuſceptum omnium eruditorum animos ad ſe convertit.

Simul ac ego Regiam villam (Portici) luſtravi, Retinam acceſſi, ubi aditus patet Herculanium ſub terra quærentibus. Errant fortaſſe qui putant, non Herculanii, ſed unice veteris Retinæ ſedem, atque reliquias hactenus fuiſſe inventas, quia ſcilicet ſupra hujuſmodi urbis inventa veſtigia pagus, qui vulgo *Reſina* dicitur, adhuc extat. Licet enim Retinæ, & Reſinæ nomina ſatis affinia ſint, non proinde vetus Retina in eadem ſede, & veſtigio ac recens hæſiſſe dicenda eſt.

Nam Retinam Villam, non urbem Plinius junior vocat, neque præter ipſum ex veteribus quemquam novi, qui ejus meminerit. Monumenta vero, quæ in dies eruuntur, ſedem urbis non ignobilis quodammodo demonſtrant, atque definiunt. Epigraphæ vero, & tituli, qui Herculanium præſeferunt, urbem circumſcribunt, & vix ullum dubitationi eſſe locum ſinunt. Vetus Retina cum Herculanio fortaſſe intercidit. Erant enim ambo non minus mœnibus, quam periculo contiguæ. Opinantur nonnulli, Retinæ nomen ante Herculis in Italiam adventum maritimæ Herculanii oræ fuiſſe inditum: Herculanio vero condito, idem Retinæ nomen, cui vulgus jampridem aſſueverat, ora eadem maritima prorſus retinuit. Verum *Villæ* nomen a Plinio Retinæ additum aliquid ab Herculanii oppido diſtinctum fuiſſe quodammodo ſuadet.

Her-

Herculanium 70. circiter pedes infra Retinæ ſolum obrutum jacet, nec ipſum niſi per ſubterraneos, & anguſtos ductus, ac veluti amfractus opere, & manu extructos ferme cœcos adire licet. Cepi itaque, pluribus viam facibus illuſtrantibus, deſcendere, & ſiqua occurrerent, diligenter animadvertere. Obtulerunt ſeſe pilæ lateritiæ ſolo non mediocriter inclinatæ, parietes opere tectorio ſtrati, rubro colore circumliti, admodum nitidi lucentibus ſimiles, perinde ac ſi recens color inductus eſſet. Conſuetudinem parietes minio inducendi Vitruvius (a) memorat, eamque ut nimis ſumtuoſam diſertiſſimis verbis reprehendit. Obtulerunt etiam ſeſe pavimenta plura opere muſivo, ſeu teſſelato conſtructa; conſtabant pleraque ex cubis minimis marmoreis albis ac nigris artificio, & forma non ineleganti invicem permixtis, & coagmentatis. His ſimilia nuper Brixilli vidi, quum juſſu Liectestenii, qui exercitui Auſtriaco ſupremus imperator in Italia præerat, ager effoderetur, ubi antea coloni non levia antiquitatis monumenta detexerant. Alia hic Parmæ recens inventa coram me ſunt, quum ad jacienda novi templi D. Rocho ſacri fundamenta foſſæ ducerentur, niſi quod Herculanenſia diligentiore cura confecta videbantur. Cur tandiu integra ſteterint, mirari deſii, ſimul ac ſubjectam ruderationem ex calce, & ſaxo contuſo fartam animadverti. Satis enim vis ineſt ad ætatem etiam diuturnam perferendam. Quum hæc, & alia ſimilia progrediendo obſervarem, ecce mihi theatri antiqui forma, ac pulcherrima ſpecies objecit ſeſe, atque animos, oculoſque in ſui admira-

(a) *Vitruvii lib.* VII. *cap.* V.

rationem pertraxit. Retulerunt mihi, qui operi intererant, antequam integra moles pateret, amphitheatrum ex graduum ordine, atque diſpoſitione a pluribus fuiſſe habitum. Verum patefacta integra conſtructio, & epigraphe marmore inſcripta locum errori ſuſtulit. Sedilia integra XXI. reperta ſunt, nec non gradus, per quos aſcenditur, cuneis interjecti extabant incolumes. Utraque marmore Tiburtino, vel ei ſimillimo conſtant. Quum imprudens non advertiſſem, utrum præcinctiones, ſeu balthei ſedilia in tres veluti ordines diſpeſcerent, abſens amicum conſului; qui de re univerſa faceret me certiorem. Reſcripſit mihi præcinctiones adeſſe, eaſque, & podii gradus marmore multiplici verſicolore eſſe coagmentatos. Quod ubi excepi, venit in mentem mihi quod ſcripſeras in egregio tuo de *Amphitheatris* (a) libro. Refers enim præcinctiones ex lucentibus, & ſumtuoſis lapidibus fieri aliquando ſolitas, ſicuti Calpurnii locus a te allatus rem ipſam deſcribit, atque confirmat. Arcus, quibus gradus, & ſedilia nituntur, opus lateritium præſeferunt accurate tectum calce ſaturo, ac perfuſo coloribus nigro, & rubro admodum nitidis, & lucentibus. Arcus iſti ad porticum pertinent, quæ Theatrum exterius ambit. Sub hiſce arcubus ſepultæ jacebant ſtatuæ marmoreæ plures, de quibus infra in epiſtola conſequente. Hiſce proximus arcus princeps; atque epiſtillus ex caſu forſitan fractus exhibuit ſeſe. In eo ſubjecta epigraphe corrupta, & manca legitur.

A;

(a) *March. Scip. Maphæi de Amphitr.*

A. MAMMI. RVFVS. IIVIR. QVIN. FEAR. ORCI
DE. SVO......

prope quam plura fragmenta, quæ ad ſtatuam equeſtrem æneam alibi inventam perficiundam deſiderabantur occurrerunt. Verſus intimam ejuſdem arcus frontem eadem epigraphe in ingenti epiſtillo admodum fracto præſto eſt.

L. ANNIVS. L. F. MAMMIANVS. RVFVS. IIVIR. QVINQ.
THEATR. O.....

aliud ejuſdem epigraphes exemplar allatum fuit.

L. ANNIVS. L. F. MAMMIANVS. RVFVS. IIVIR.
QVINQ. THEATRO .... NVMISIVS. P. F.
ARO...... HERCVLANEN.......

Ab aliis extrema epigraphes pars ita refertur,

NVMILIVS. P. L.
ARCHITECT.

Mos erat titulos hujuſmodi in averſis frontibus inſculpere, ut non modo Theatrum ingredientibus, ſed etiam egredientibus legendi copia præberetur. Fortaſſe etiam frontium ſimilitudini conſulebant, ut operi & ornatui harmonia quædam, & evvythimia perpetuo conſtaret. Nihil miror, cur ex epigraphe mutila, & fracta multiplex lectionis ratio redundaverit. Alii aliter fragmenta nectunt, & literas truncas & exeſas afferunt, ac deſcribunt, prout ei

ei ſententiæ, & interpretationi congruunt, quam ſibi quiſque, re non adhuc mature diſcuſsa, facile ſibi animo fingit ac format. Tria ſane ſunt, quæ ex hujuſmodi epigraphe tametſi mutila certo deduci puto, ſcilicet Herculanii ſedem, ejus Theatrum, & viri nomen, qui de ſuo Theatrum condidit, vel refecit. Reliqua ad opinionem potius, quam ad ſcientiam pertinent, nec fortaſſe ſatis inter ſe convenient interpretes. Literæ ORCI..... tametſi mutilum vocabulum exhibent, non obſcure tamen *orcheſtram* nobis quodammodo nuntiant. Nota I, literæ H, fractæ videtur pars eſſe. Fortaſſe verba, quæ deſunt ſupplenda, vel *reſtituit*, vel *refecit*, vel, ſi lubet, *fecit*. Similes formulæ paſſim occurrunt veteres inſcriptiones legentibus: Ecce epigraphe Reineſiana (*a*) apud Mazzochium.

THEATRVM. ET. PROSCENIVM.
REFECERE. LVDIS. SCENICIS.

Duumvirum (*b*) in plerisque civitatibus præcipue dignitas erat: initio magiſtratus annuus, ſicuti ædilitas, cenſura, & quæſtura. Verum, labente Republica, ſub Imperatoribus cepit ad annos quinque produci. Plures inſcriptiones apud Gruterum (*c*) & alios docent. Sub ipſos Theatri gradus latebant columnæ plures, & ſtatuæ duæ magnæ molis æneæ: Altera erat togata virum conſularem referens, altera

(a) *Reines.* 2. *n.* 89. *Mazzochius in Camp. Amphitr. Tit.*

(b) *Tab. Canuſianæ cap.* XIX.

(c) *Grut. p.* MLXXX. n. œ. *p.* CCLI. I.

ra vero feminam primariam exhibet. Prope ipſas marmorei tituli plures fracti, & fortaſſe eorum fruſta non ſatis apte commiſſa puto: aſſeram nonnulla, licet mutila, & hiantia.

L. ANNIO. L. F. MEN.
IIVIR. ITERVM. QVIN..

M. CALATORIOI.....
MEN. RVFO. FRAI.....

In epiſtillo vero ferme exeſo, & fracto verba hæc ſupererant

..... VIR. EPVLONVM.

Lucius Annius Lucii filius, qui iterum duumvir quinquennalis creatus legitur, idem fortaſſe fuit, atque ille quem ſuperiores Inſcriptiones memorant, licet nonnulla diſſentiant, vel lapidis corrupti vitio, vel inſcitia eorum, qui diligenter ſingula non deſcripſerint.

Extat alia (*a*) inſcriptio jamdiu eruta, in qua Memmiorum Ruforum merita commemorantur. Iis enim Chalcidicum, & ſcholæ, & alia in uſum Herculanenſium inſtituta, & conſtructa tribuuntur, Supplere reliqua, quæ ſuperiori inſcriptioni deſunt, non eſt in promtu.

Niſi forte eadem epigraphe ſit, quam inventam circa hujus ſeculi initium ibidem accipio, (*b*) ſcilicet

AP-

(a.) *Antiquit. in Hiſtor. Campaniæ Julii Cæſ. Capacii cap.* IX.

(b) *Giorn. de' Letterati d'Italia Tom.* V.

APPIVS. PVLCHER. C. F. COS. IMP. VII.EPVLONVM.

Appius Pulcher conſulatum geſſit cum C. Norbano Flacco, & in faſtis capitolinis dicitur C. F. Appii nepos. Eumdem fuiſſe ajunt, cui plures literas M. T. Cic. dedit, & ex proconſulari Ciliciæ provincia decedens eumdem hunc Appium ſibi ſuffectum reliquit.

In eadem verba deſinit ſimilis epigraphe. (*a*)

CESTIVS. L. F. POB. EPVLO. PR. TR. PL.
VII. VIR. EPVLONVM.

Fragmenta coronidum, epiſtillorum, columnarum, quæ operis ſolum fodientibus occurrerunt, innumera prope ſunt, & pleraque corinthiacis architectonicis modulis conſtant. Nonnulli lapides ſcite coloribus picti non inficetam ſui ſpeciem oculis exhibent. Solebant Romani lapidem pingere. Nam maculoſum variumque placebat. Quod ſi tale natura non procreaverat, ars perficiebat (*b*). Quare duo genera muſivi operis in uſu erant. Alterum cruſtis marmoreis coagmentatum, alterum vero maculas, alieno marmori inſertas præſeferebat: *Pauper ſibi* (*c*) *videtur*, *ac ſordidus*, *niſi Alexandrina marmora cruſtis diſtincta ſunt*, *niſi illis undique operoſa*, *& in picturæ modum variata circumlatio prætexitur*. Muſiva hujuſmodi opera, quæ Herculanii extant, admodum vulgaria ſunt præ iis potiſſimum, quæ Romæ in Vati-

(a) *Inſcript. Jani Gruteri pag.*185. *n.*1.
(b) *Plinii Hiſt. nat. lib.* XXXV.
(c) *Seneca epiſt.* VIII.

ticano recens conſtrui cepta ſunt. His in hujuſmodi genere æquale, aut ſimile nihil a veteribus jactari poſſe facile exiſtimo. Tabulas a præſtantiſſimis auctoribus pictas ita graphice imitantur, ut coloribus a Raphaele illitas eſſe crederes. Lapillis invicem coagmentatis, quos ars unice genuit, & coloribus invicem permixtis imbuit, ſingula conſtant. Non modo colores principes, ſed etiam ſinguli, qui iiſdem gradatim interjecti ſunt, & ſeriem infinitam quodammodo conſtituunt, exhibentur: lapilli vero apte diſpoſiti & colorati eadem munia præſtant, quæ colores ab optimis pictoribus inducti tabulis.

Redeo e diverticulo in viam, hoc eſt ad ea, quæ propius ad ipſum Theatrum pertinent. Extimus ejus ambitus 290. pedibus, interior vero ad ſcenam uſque productus 230. pedibus æqualis eſt: extima ejus latitudo pedes 160. interior vero 150. porrigitur; area ſcenæ 372. circiter pedes lata, frons vero 30. alta. Hemicycli formam Theatrum refert, cujuſmodi latinis, & græcis in uſu fuit. Nec ſcenam, nec ea, quæ ipſam circumſtant., mihi ſpectare licuit. Pleraque enim, quæ paullo antea arte patuerant, terra ingeſta iterum obſtruxerat. Quum enim ſupra Herculanium recens Retina condita ſit, ne cui caſui pateat, cryptæ ſubjectæ, aſportatis pleriſque veteribus monumentis, obſtrui materia ingeſta ſolent, & quantum materiæ in ſingulos dies operæ exhauriunt, tantundem diebus conſequentibus ingerunt. Idem Theatro contigit. Relictis gradibus, & aliis contiguis partibus integris, & conſpicuis, cetera aut alio tranſlata, aut iterum obruta. Quare aut famam, & eruditorum fidem, qui operi interfue-

ſuerant, ſequi mihi neceſſe eſt, aut nihil ſcribere oportuit. Hemicyclus theatralis in ædificium figura rectangulum in tres partes diſtributum deſinere viſum fuit; pars intermedia duabus reliquis mole, ornatu, & dignitate præſtantior: frons aliquanto reductior architectura, & ratione dorica conſtat, ad proſcenii officium, & uſum fortaſſe conſtructa. Tribus valvis patet in ſcenam aditus, media, ſcilicet regia, & duabus minoribus utrinque adjunctis. Quoniam ſcena minus quam par eſt, evehitur; veroſimillimum eſt, ſupra rationem doricam alteram jonicam, & corinthiam ligneam ſuperjectam, quemadmodum in aliis Theatris fieri uſuvenit. Id ſuadent trabes plures, & aſſeres ſub ſcena, & alibi in ſuperiore molis faſtigio inventæ, quæ licet ſemiuſtæ priſtinam tamen formam retinent, ut ex ipſa earum uſus, & munus non modo conjici, ſed certo deduci poſſit. Partes reliquæ ædificii duæ tantum in latum ſingulæ provehuntur, quantum hemicycli theatralis amplitudo; ſive craſſities a tertio gradu uſque ad perimetrum protenditur. Porticibus perpetuis ambitus hemicycli cingitur, quibus aditus in ipſum Theatrum patet. Triplex contignationis ordo inæqualiter amplus ſubjectis porticibus nititur, & circumſtantibus parietibus, quibus intimi Theatri gradus incumbunt, penitus nectitur: contignationes ſingulæ ambulationibus conſtant, quæ ad ipſos gradus ſpectatores deducunt. Summa quæ ſeptem ſummis gradibus omnino reſpondet, reliquis ornatior eſt, & cultior, ſuperne tecta, mulieribus ſcilicet addicta ſedes, ne ſoli, vel imbri pateant. Quæſivere nonnulli, utrum Theatri hujus forma latina eſſet, an græca. Multa utriſque communia erant: ea

præ-

præſertim, quæ ad gradus porticus, & hemicyclum integrum pertinebant, ferme convenire ſolita. Græcis mos erat vaſa ærea pro magnitudine Theatri ita cudere (*a*), ut quum tangerentur certos ſonos ederent, qui certis humanæ vocis ſonis penitus reſponderent. Vaſa iſta in cellis inter Theatri ſedes conditis rite diſpoſita vocem a ſcena uti a centro profuſam ſe circum agentem excipiebant, a qua percuſſa, & icta actorum vocem magis intenderent, & concentu convenientem ſibi harmoniam excitarent. Conſuetudinem hanc multæ Italiæ urbes adſcivere, architectique ſolertes, qui in oppidis non magnis Theatra conſtituerunt, æreis vaſis propter inopiam fictilia dolia eadem ratiocinatione compoſita ſuffecerunt. In Herculanenſi Theatro nullum, quod ſciam, nec æreum, nec fictile vas inventum: fortaſſe vaſorum hujuſmodi uſus in ipſo neceſſarius non fuit.

Puta enim maximam ſcenæ partem fuiſſe ligneam, aſſeribus ſcilicet, trabibuſque contextam voci reflectendæ opportuniſſimis. Supplebunt ipſæ vaſorum vices in Theatro præſertim haud ampliſſimo. Cauſſa, cur, Vitruvii ætate, nullus in Theatris Romæ conſtructis eſſet vaſorum uſus, ea ſcilicet eſt, quia quum lignea eſſent, ac proinde ſatis ſonantia, vaſorum miniſterio vocis ſonus non indigebat. Præterea Theatra ipſa lapidea ſæpe ſine hujuſmodi doliis, ac vaſis ſatis ſonora fuiſſe accepimus. In

(a) *Vitruvii lib.* v. *cap.* v. *dans les memoires de l'Acad. des Inſcript. diſſert. du M. Boindin ſur la forme de l'ancien Theatre.*

In Theatri Saguntini (*a*) veſtigiis nec vaſa, nec cellarum Vitruvianarum locus, ſed omnia ſolida, & plena inventa ſunta. Ipſa opportunitas locis, rupeſque circum ſatis curvæ, & ſonoræ vocem ad imorum, & ſummorum aures integram, & plenam deferebant. In ipſa etiam Theatri figura, & conſtructione aliquid momenti ineſſe exiſtimo ad vocem remittendam. Qua de re hactenus. Cetera quæ Theatrum græcum a latino diſtinguere conſueverant, non extant; ac proinde quæſtioni dirimendæ principia potiſſima deſunt, nec ab auctoribus, (*b*) qui minus perſpicue de univerſa Theatri utrimque ratione diſſeruerunt, peti poſſunt.

Quum octoginta circiter ultra Theatrum paſſus productum a foſſoribus opus eſſet, triplex ædificium ſeſe objecit. Duo minora contigua ſunt, & e regione maximi ſita, viaque porticibus tecta illis, & huic intercepta facilem aditum promiſcue, & commune velut veſtibulum ſingulis efficit. Ædificium princeps figura quadrata oblonga conſtat, porticibus interius ſeptum, cujus arcus, & fornices columnæ ſtriatæ fulciunt; area media ſub dio penitus eſt, duoſque circiter pedes infra porticus ſolum deprimitur. Ejus ichnographia parallelogrammum penitus exhibet, 228. pedes circiter longum, 132. plus minus latum. Frontem ejus paraſtatæ quatuor affabre conſtructæ in æquales partes partiuntur, & dividunt. Ante ſingulas ſtatuam eque-

(a) *De Theatro Saguntin. dia. F. Joſ. Minian. in Tom.* v. *Suppl. in Theſ. Antiq. Græc. & Lat.*

(b) *De antiquis Galliæ Theatris epiſt. March. Scip. Maphei ad Bernard. Zendrinum.*

equeſtrem Herculanenſes erexerant. Duarum æneárum veſtigia inventa ac fragmenta admodum comminuta. Ex reliquis vero duabus marmoreis altera ſupereſt ferme integra, & diligenter refecta, quæ M. Balbum Proc. refert, de qua infra in epiſtola conſequente. Valvæ quinque in eadem fronte conſtructæ, tres in aream, duæ vero in porticus aditum præbent. Porticus columnis marmoreis 42. nituntur, quarum 17. dexterum, totidem vero lævum latus, octo vero imam, & adverſam fronti partem ornant, ac muniunt. Columnis ſingulis dimidiatæ ex adverſo reſpondent mediis paraſtatis interceptæ, & applicitæ: intra ipſarum intervalla aheneas ſtatuas, & marmoreas alternis architectus diſtribuerat, quarum alias vetuſtas perdidit, alias rerum antiquarum cupiditas multis abhinc annis clanculum amoverat, & ſuſtulerat: nonnullæ tamen, quæ adhuc ſupererant inventæ. Tituli etiam plures admodum mutili. Nonnullos afferam.

VICIARIAE. A. F. ARCHADI.
MATRI. BALBI.
D. D.

M. NONIO. M. F. BALBO. PATRI.
D. D.

IM.P T. VESP.....
CAESAR. AV.....
TRIB. P. COS.....

Fortaſſe hanc epigraphem in baſi ſtatuæ eidem Imperatori erectæ inſculptam puto. Licet tempus non conſtet, veroſimillimum eſt, id

C in-

incidiſſe in annum ultimum ejuſdem Imperatoris, ſcilicet paullo ante quam vita decedetet: Veſpaſianus Tribunitiam poteſtatem, quam epigraphe exprimit, ſero, ut ait Svetonius (*a*), recepit. In Campaniam venerat conſulatu ſuo nono, ubi motiunculis levibus tentari cepit. In ejus adventu fortaſſe honores etiam ab Herculanenſibus eidem decreti. Certiora afferre fortaſſe liceret, ſi reliqua epigraphes pars ſuperſtes eſſet. Tabulæ etiam tres marmoreæ albæ admodum fractæ ibidem deliteſcebant. In his extat nomenclatura quadringentorum circiter hominum, quorum plerique liberti ſunt coloniarum tribubus adſcripti, quæ VENERIA, & CONCORDIA dicebantur. Bigæ etiam aheneæ fragmenta in apricum prolata. Rotæ penitus integræ, equi affabre, & ſcite conflati: ephippia opere anaglypho ſatis exquiſito inſculpta. In his victorias aligeras videre licet, & barbararum gentium, quas bellum domuit, ſimulacra: alia etiam ludicra efficta ſpectacula repræſentantur. Præter aream, & porticus, quæ ædificium hujuſmodi præcipue conſtituunt, tria etiam velut conclavia ad idem pertinent. Maximi area 24. pedibus quadratis conſtat, ejuſque valva porticibus, quæ in imo ſunt, media quodammodo intercipitur: interior conclavis forma Templorum cellis ſimillima prorſus eſt: ejus ſolum tribus gradibus reliquo altius. In ejus imo marmorea oblonga baſis inventa, trium ſtatuarum ſedes, quarum media Veſpaſianum Imp. exprimit, reliquæ vero duæ viros, qui in ſella curuli ſedent. Quum ambæ capite multatæ ſint, quos referant; ne conji-

(a) *Svetonii lib.* VIII.

njicere quidem licet. Reliqua duo conclavia aliquanto minora non ultra 18. pedes quadratos capiunt: eorum frontes contra porticus, quæ in ædificii lateribus ſunt, nituntur, & 40. circiter pedes ex ejus veſtibulo abſunt, & quodammodo ex adverſo ſeſe mutuo reſpondent. Nihil in ipſis animadverſione, & memoria dignum inventum eſt. Directiones parietum, qui concurrendo angulos comprehendere ſolent, antequam in ima hujus ædificii parte concurrant, in duos hemicyclos ſinuantur, ac deſinunt: in ſingulorum area ſtatua ahenea inventa; altera Neronem, altera Germanicum referre dicitur.

Cauſſæ duæ me imprimis movent, cur hujuſmodi molem juris publici, non privati fuiſſe judicem: ſcilicet monumenta publica in ipſa reperta, quæ niſi in publicis locis conſueverant collocari; & ædificii forma, figura, ac magnitudo, cujuſmodi in nullo privato lare deprehenduntur. Quærere ſupereſt cujus generis ædificium hoc publicum ſit. Moles publicæ vel ad Templa, vel ad Theatra, vel ad curiam, & baſilicam, vel ad chalcidicum, vel ad ſcholam, vel ad forum, niſi fallor, referebantur. Herculanii Chalcidicum, & ſcholam aliquando conſtruxerant Memmi, ut ex epigraphe conſtat, quam ſuperius commemoravimus. Quid eſſet Chalcidicum, unice a Vitruvio diſcimus, cujus locus adeo obſcurus eſt, ut fere nihil extricent interpretes in eo explicando. Qui aliquid in hac re ſe ſcire putant, amplum ædificium deſcribunt juri dicundo idoneum prope Baſilicas conſtructum, & in aream ingentem exporrectum, Aliquid certius de ſchola licet dicere. Liquet enim fuiſſe ſtationem quandam

litterarii ludi, in quam Philoſophi, & reliquis doctrinis exculti homines convenire ſolerent, ut publicis diſputationibus exercerentur. Inerant in ipſa porticus, ut Plinius docet (*a*). Si Chalcidici, & ſcholæ notiones invicem conferantur, ſcholæ ſimilem magis, quam Chalcidico molem propoſitam eſſe dixeris, & ipſa ædificii forma a ſcholæ ratione penitus non abeſt. Verum nonnulla ſunt, quæ dubium, & incertum animum efficere poſſint. Quoniam plerique auctores ſcholam, & palæſtram promiſcue accipiunt, eiſdem ſchola conſtabit partibus, quas Palæſtræ Vitruvius (*b*) tribuit. Verum in palæſtra præter porticus ſatis amplas, in quibus exedræ conſtituebantur, plura alia membra inerant, ephæbeum ſcilicet, & coniſterium, Xyſtus, & phæriſtærium, balneum, & ſtadium, & alia ſimilia, quæ ea ætate maxime increbuerant apud Græcos. Nam apud Latinos ſub Auguſto nondum in Latinis urbibus conſtrui palæſtra ceperat. Verum immigrante magis, ac magis in Italiam luxu, etiam palæſtra locum habuit. Veroſimillimum puto, græcam palæſtram circa Neronis, vel Veſpaſiani imperium fuiſſe in urbem invectam ſubtructionibus quidem minus ſumtuoſis, quam mox ſub Antonino, & Diocletiano luxuria magiſtra docuit. Licet græcæ palæſtræ membra Latini retinuerint, non idcirco tamen, idem ordo, eadem partium menſura, ac diſtributio conſtans apud ipſos perſtitit, ut ex veſtigiis, quæ adhuc Romæ extant, conjicere aliquid nobis licet. Utut ſe res habeat, in ædificio Herculanenſi plura ſane

(a) *Plin. Hiſt. nat. lib.* XXXV.
(a) *Vitr. lib.* V. *cap.* IX.

ne membra deſiderantur palæſtræ adjuncta, Præterea conclavium, quæ ſupra deſcripſi, non ea eſt amplitudo, ac forma, ut propoſitis uſibus apta videri poſſit. Nullum ibi monumentum repertum, quod palæſtræ meminerit. Sectile ædificii pavimentum hoc eſt cubis albis, ac nigris coagmentatum minus palæſtræ, & coniſterio convenit. Neque vero Baſilicam rectius ibi fuiſſe dixeris. Ea juxta Vitruvium erat fornicibus ampliſſimis tecta, foro proxima, negotiationibus apta. Duplex faſtigio inerat diſpoſitio, extima ſcilicet, & intima teſtitudini, quæ ſpeciem ſui ſatis venuſtam præſeferre conſueverat. Utrum hæc ad ædificium Herculanenſe ſupra deſcriptum pertineant, nemo non intelligit. Rectius ſane, ut opinor, ſentiunt, qui fori judicialis ſedem ibi conſtituunt.

Tria pleriſque foris hujuſmodi communia erant, area ſcilicet ſub dio, porticus circa aream erectæ, & Templorum vicinia. *Forum* (*a*) *reipſa eſt hypætra*, & *ſubdialis area*, *ubi Judices* cognoſcebant. *Oborto nimbo*, *in porticus ſe recipiebant*, *ut in Theatro Vitruvius poſt ſcenam porticus conſtituit*, *uti quum imbres repentini ludos interpellarent*, *haberet populus*, *quo ſe ex Theatro reciperet*. *Marcellus Octavia Auguſti ſorore genitus velis forum inumbravit*, *ut ſalubrius litigantes conſiſterent*. Etiam Athenis forum, ubi cauſſæ perorabantur, erat ſub dio. Julii Cæſaris forum Pacis, & Veneris ædibus contiguum fuit. Auguſtus prope forum Martis Ultoris templum dedicaverat. Nerva vero Jani illuſtre templum ex humiliore delubro in fo-

(a) *Hiſt. For. Rom. Franc. Polletti.*

um tranſtulerat, ubi Palladi ædem Domitianus extruxerat, quam magna religione tanquam ſibi ſecundam, & dexteram colere conſueverat (*a*). Fori vero porticus ſtatuis, & ſignis præſtantiſſimis exornabantur. Julius Cæſar (*b*) ſtatuam equeſtrem loricatam ſibi poni in foro juſſerat, quemadmodum mox Auguſtus ſtatuas omnium ducum Romanorum triumphali effigie in utraque fori ſui porticu dedicaverat. Plura, & majora his a Trajano in ſuum forum collata ornamenta refert Ammianus Marcellinus (*c*). Univerſa hæc, & ſingula apprime recte Herculanenſi ædificio congruunt. Nemo ſane hactenus fori judicialis deſcriptionem accuratam, & exactam dedit. Quare hanc cum illa conferre nobis non licet. Forum a Vitruvio deſcriptum ad alios uſus pertinet, nec locum hic habet. Si quid Herculanenſe a Romanis differat, nihil moror. Licet fori forma, & ratio ſit ab architectis, & uſu præſcripta; non proinde tamen, ita ſeveros ejus canonas fuiſſe puto, ut ne latum quidem unguem ab ipſis diſcedere licuerit. In multis architecti ipſi diſſentiunt. Multa ipſis ædificiorum domini præcipiunt a conſuetudine, & inſtituto aliena. Demum ſingulæ gentes, ætates, urbes, ingenia modulis utuntur ſuis, & ſemper aliquid novi varia hominum, & architectorum ſtudia afferunt & inveniunt. Ex foro Herculanenſi egreſſos via fornicibus tecta ad duo templa e regione ſita deducit. Alterum 150. pedes in longum,

(a) *Julii Minutoli diſſert.* VII. *de ædificiis Judicialibus*.

(b) *Svetōn. in vita Jul. Cæſ. & Aug.*

(c) *Ammiani Marcellini Hiſtor.*

gum, 60. vero in latum, alterum vero longe minus 60. pedes in longum, 42. in latum porrigitur. Utriuſque ichnographia figura quadrata conſtat. Imam alterius partem ultra quadratum productam cella interior tenet, & ara in medio conſurgit. Per oſtia duo aditus in templum patet. Prope parietem utrique oſtio interceptum ingens baſis marmorea 12. circiter pedes ampla inventa, ubi bigæ aheneæ ſuperius fragmenta jacebant. Alteram ædem ingreſſis paries ſuperne apertus objicitur, unde Dei ſtatua conſpicitur, ejuſque ara; præter quam aliæ duæ occurrunt prope ædis limen interius conſtructæ, ubi veroſimiliter ſacrificia, & libamina fieri conſueverant. Intra vero æris antepagmenta, & parietes in longum porrectos duo velut ſacraria ſatis parva continentur, ubi vaſa ſacra, tripodes, & alia ſacrificiis opportuna collocabantur. Utrumque templum fornicibus tectum: interni parietes columnis diſtincti, intra quas ſimulacra udo tectorio picta, & tabulæ marmoreæ parieti applicitæ. In his nomina eorum inſculpta, qui magiſtratum gerentes ædi dedicandæ præfuerant. Etiam eorum nomenclatura in iiſdem tabulis extat, qui aere collato ædem vel condiderant, vel reſtituerant.

Quam alta hujuſmodi templa fuerint, nemo, quod ſciam, dimenſus eſt. Liceret tamen reliquis menſuris notis, hanc quoque invenire, ſi certam, & germanam legem archicteti definiviſſent altitudinum deducendarum. Hi quum geometricis rationibus, & principiis plerumque careant, ſolent quædam uſu, & conſuetudine trita præcepta minus firma, & certa addiſcere, & adhibere. Certis ſtatiſque rationibus evvithimiam

conſtare, ſenſu & natura judice, & magiſtra nemo non videt. Etiam indocti, & imperiti hujus generis errores facile ſentiunt, & eorum oculi maxime offenduntur. Tria rationum genera geometræ diſtinguere ſoliti ſunt. Altera geometrica, altera arithmetica, tertia demum harmonica dicitur. Neutra earum in ædificiorum evvithimia locum habet. Ejus uſus enim ad rem abſurdam, & abnormem facile nos deduceret. Si quis enim conſtituat, altitudinem eſſe lineam mediam geometricam interceptam duabus, quarum altera longitudinem, altera amplitudinem ædificii referat, indefinite creſcente longitudine etiam indefinite creſcere altitudinem neceſſe erit, quod vitioſiſſimum eſſet: ſi vero rationem arithmeticam geometricæ anteferres, in idem vitium penitus incideres. Quare ſupereſt unice harmonicæ rationis uſus, qui non modo vitio caret, ſed etiam mirifice laudandus eſt. Nullum ſane ædificium ab orbe condito perfectius, & abſolutius quam Regis Salomonis Templum conſtructum fuiſſe exiſtimo. A Deo enim auctore profecta eius conſtructio: a Deo velut artifice, ac magiſtro ejus forma, figura, & magnitudo præſcripta fuit. Invenio vero ita ejus altitudinem fuiſſe definitam, ut media harmonica eſſet inter longitudinem, & latitudinem intercepta. *Domus (a) autem, quam ædificabat Rex Salamon Domino, habebat ſexaginta cubitos in longitudine, & viginti cubitos in latitudine, & triginta cubitos in altitudine*]. Qui enim vel e limine rem geometricam ſalutarunt, imprimis norunt, eam rationis harmonicæ principem eſſe legem ut 60. 30. 30. 20. 60. 20. ſeu 30. 10. 60. 20.

Qua-

(a) *Reg. lib.* III. *cap.* VI. *n.* 2.

Quare ſi longitudo conclavis ſit 2. latitudo 1. altitudinis præſcribenda menſura erit $1+\frac{1}{3}$ non vero $1+\frac{1}{2}$, ut Blondellus (*a*) monet.

Lex hujuſmodi fortaſſe locum non habet, ubi ædium area columnis diſtinguitur, & in plures partes a pilis, vel paraſtatis diſtribuitur. Plura non ſubjicio, ne a propoſito longius abeam.

Præter tria hæc ædificia plures privatæ domus, egeſtis ruderibus, inventæ, quarum architectura, & conſtructio nihil niſi vulgare, & commune præſefert. Plurimi parietes rubro colore picti aviculas, arbores, & alia hujus generis ludicra oſtentant. Leges extant tabulis aheneis inſcriptæ de tectis ſarciendis jamdiu inventæ. Viæ magnis lapidibus & apte commiſſis munitæ, & ſtratæ marginibus utrinque aggeris inſtar ſeptæ, ut liberum peditibus iter eſſet, paſſim occurrunt. Margines his ſimillimos in Appia via prope Anxur adhuc extare animadverti. Plura adjicerem, ſi plura de hiſce ædificiis mihi conſtarent. Nam monumenta hujuſmodi *oderunt claves, & grata ſigilla pudico.*

AD

(a) *Covrs d'Archit. p. 3.*

VIRO CLARISSIMO, ET ERUDITISSIMO

MARCHIONI

SCIPIONI MAPHEJO

EPISTOLA TERTIA.

PErgo ad te, V. C. adhuc ſcribere, quia pergunt adhuc regiæ operæ Herculanium, & nova ſubinde antiquitatis monumenta in lucem proferre. Multa in hac epiſtola velut in ſatura congeram. Neque enim mihi per tempus licet ſingula in ſuas veluti claſſes diſtribuere, & criticis animadverſionibus penſitare, præſertim quum minus in hoc genere valeo: neque ea, quæ amici mihi retulerunt, ita accurate, & diſtincte deſcripta ſunt, ut rectum judicium poſſe pronuntiari videatur. Qualiacunque illa ſunt, libens excipias velim, iiſque utere, donec ampliora, atque caſtigatiora ab aliis ad te afferantur.

Quoniam ſtatuæ principem ſibi locum quodammodo vindicant, ab iis incipiam. Aliæ aheneæ, aliæ marmoreæ ſunt. Earum pleræque admodum mutilæ, & fractæ: in his vero plures ferme integræ, & incolumes. Ex illis duæ, altera Neronem, qui Jovis ultoris, ſeu Fulgeratoris inſtar manu fulmen præſefert, altera vero Germanicum exprimit: ambæ humanum ſtatum excedunt. Sunt enim 9. circiter pedes altæ, & ſingulari arti-

artificio elaboratæ. Has tres excipiunt, virilis altera, muliebres duæ: eam ad Claudium Cæſarem pertinere eruditi interpretantur. Ajunt enim videri ſimilem vultum iis, qui in numiſmatis obſervantur. De muliebribus difficilior eſt conjectura. Altera ex his feminam primariam velatam exhibet, quam Liviam Auguſti conjugem fuiſſe ajunt. Omitto alias plures admodum mutilas, & truncas, quarum inſtaurationem difficillimam puto. Minores plures integræ inventæ, quarum aliæ ad deos Penates, & Lares Herculanenſes, aliæ ad alios divos pertinere videntur. Altera earum Mercurium referre dicitur. Is dextera manu crumenam pecuniæ plenam, læva vero craterem, ſupra quem teſtudo extat inſculpta, tenet. σύμβολα hæc Mercurium pecuniæ dominum, & teſtudinis auctorem exprimunt. Licet plures Apollini teſtudinem tribuant, non deſunt tamen, qui eamdem Mercurio acceptam (*a*) referant, ut conſtat ex pluribus monumentis marmori, & gemmis inſculptis. Eidem Teſtudini ferunt Mercurium (quod auctor Hymnorum, qui Homero tribuuntur, graphice deſcribit) ſive ea marina, ſive terreſtris fuerit, exſiccatis interaneis, ſectos calamos tranſverſim aptaſſe, deinde corium bubulum ſuperinduxiſſe; additiſque ſuperne duobus brachiolis, ſive cubitis (alii cornua ſilveſtris capræ fuiſſe volunt) jugo impoſito conjunxiſſe; ſeptemque nervos illi adligaſſe, qui inferne in umbilico teſtæ altrinſecus revincti deſinebant; ex quo Lucianus, & Philoſtratus aliique ſuas deſcriptiones ferme hauſerunt. Apollodorus (*b*) non lyram ſolum, ſed etiam ple-

(a) *Muſei Flor. Stat. antiq. Gorii*. (b) *Joannis Bapt. Donii Lyræ Barberinæ cap.* 1.

pleĉtrum inveniſſe Mercurium affirmat, eumdemque poſtea Apollini tradidiſſe, ut furatas ab eo boves reciperet. Nonnulli cauſſam, cur ad Mercurium teſtudo pertineat, hanc ſubjiciunt. Teſtudo terreſtris in ſingulos annos ſtata vice partim in terra deliteſcit, partim ſuper ipſam repit, & conſpiciendam ſe præbet; propterea Mercurio, qui ſuperorum, & inferorum deorum adminiſter, & nuntius dicitur, eadem de cauſſa veteres teſtudinem dedicarunt. In aliquibus ſignis Mercurius manu teſtudinem præfert, in aliis vero eamdem juxta pedes habet.

Ad marmoreas accedo. Immortalitate, & admiratione digniſſima imprimis equeſtris eſt, quam Rex Carolus in atrium villæ ſuæ regiæ transferri juſſit, & ferrea quodammodo tranſcenna ſeptam prætorio militi ſervandam tradidit. Epigraphe in baſi inſcripta eſt hujuſmodi.

M. NONIO . M. F. BALBO.
P. R. PROC.
HERCVLANENSES.

Literis P. R. interpretationem multiplicem eruditi viri tribuunt, & magis divinationi, & conjecturæ, quam ſcientiæ locus eſt. Alii interpretantur PRIMARIAE REGIONIS, quia ſcilicet in alia epigraphe legitur PRIMARIA. REGIO. HERCVLANENSIVM. Alii putant ſignificari, POPVLI. ROMANI. PROCONSVLIS. Cur ita ſentiant, audiendi ſunt. Scribunt Dion. (*a*) & (*b*) Strabo, & alii, Auguſtum in illo totius orbis imperio adumbratam quandam popularem poteſta-

(a) *Dion. Lib.* LIII. (b) *Strabo Lib.* XVII. *Theophil. Lib.* II.

poteſtatem inſtituiſſe, provincias omnes diviſiſſe, & eas, quæ pacatæ longe a Romanis finibus abeſſent, populo reliquiſſe, qui in eas Proconſules, & Proprætores mitteret. Non alienum a vero arbitrantur, Populum Romanum, quum hujuſmodi proconſules in provincias mitteret, iiſdem præſcripſiſſe, ut Populi Rom. nomen, imperium, atque auctoritatem in ipſis etiam titulis, ac publicis monumentis præſeferrent, ad jus in provincias partum contra poſterorum vim, & injuriam tuendum, & conſervandum. Utrum hæc Herculanenſium provinciæ apprime recte conveniant, penes eos judicium eſto, qui recte norunt, an Herculanium procul a Romanis finibus ſitum jure dicendum ſit. Non deſunt, quibus hæc lectio arridet, PRIMARIAE REGIONIS PROCVRATORI. Ita vero homines iſti ratiocinantur. Campaniæ Regio juxta partitionem ab Auguſto habitam principem locum in Italia obtinuit. Campani, quorum arrogantia, atque ambitio a Tullio (*a*) intolerabilis dicitur, mutarunt fortaſſe nomen *prima* in *primaria*. Conſtat vero, ab Auguſto Procuratorum munus primo inſtitutum. Licet vero PROC. aliquando PROCONSVL ſonet, hujuſmodi tamen interpretationem minus hic opportunam opinantur. Neque enim copula harum vocum *Populi Romani Proconſul* in uſu fuit. Antequam, quid ego ſentiam, effero, velim animadvertas eruditos bene multos eſſe, qui ita hujuſmodi epigraphes partem deſcripſerint. PR. PROC. (*b*), ſeu PR. PRO. COS. præterea alia epigraphe ibidem inventa extat, antecedenti ſimillima.

M.

(a) *M. Tul. Cic. de lege Agrar.* 2. (b) *Memorie di varia Erudizione della Società Colombaria Volume I.*

M. NONIO. M. F. BALBO
PR. PRO. COS.
D. D.

Videntur ſane ambæ ad eumdem Balbum pertinere, & ob eamdem, vel ſimillimam cauſſam ſtatuæ, & publica alia monumenta eidem decreta. Non ſemper interpunctionum habenda ratio. Nam plures excidunt marmorariis, quas locus non exigit. Hiſce poſitis, ſiglis hujuſmodi nihil aliud intelligi exiſtimo, niſi PROVINCIAE. PROCONSVLEM. Voces eaſdem ferme ſimiliter copulatas invenio apud Urſatum (*a*) PROCNS. PROV. NARB. M. NON. Balbum fuiſſe provinciæ proconſulem multa ſuadent. Statuæ ejus majeſtas, forma, atque habitus proconſularem dignitatem quodammodo ſpirant, atque exprimunt. Monumenta ejuſdem parentibus decreta non minus provinciæ benevolentiam, quam ſummum ejus imperium nobis ſignificant ac nuntiant. Quomodo ſe res habeat, judicio tuo ſapientiſſimo, Vir eruditiſſime, qui antiquitatem egregie calles, rem dubiam, & incertam penitus dirimendam relinquo, atque interim ad ſtatuæ exquiſito artificio elaboratæ deſcriptionem progredior.

Non minus eques, quam equus albo marmore inſculpti ſunt. Thorace Proconſul tectus eſt: ex lævo humero pendulum paludamentum gerit, annulum digito & præfert, & calceis indutus eſt, & tota perſona gravitatem Proconſularem exprimit. Etiam in equo omnia mira ſunt: venas, muſculos, tendines, quales natura format, artifex indi-

(a) *Sertorius Urſatus de notis Romanorum.*

indidit. Bellicum ardorem, ingenitam vim, indolem generoſam, os, & univerſus corporis ſtatus, atque habitus ſpirant: altera auricula anterius converſa, & retorta, altera verſus equitem ſcite, & graphice pendens doctam artificis manum prædicant. Non deſunt, qui ſtatuam hanc equeſtrem Capitolinæ M. Aurelii anteferant, jure ne an injuria, litem hanc diriment eruditi. Sub ipſas regias ſcalas ejuſdem domus ſtatuam Imperatori Vitellio erectam poni Rex juſſit, & veteri baſi quæ interciderat, novam ſubſtitui. Cum veteri baſi etiam epigraphe periit. Vitellium tamen eruditi conjiciunt ex oris lineamentis, atque habitu ei ſimillimo, quem numiſmata, & gemmæ referunt. Ejus thorax opere anaglypho ſatis nitido, & eleganti inſculptus; calcei ipſi, & paludamentum artis, & leporis plurimum exibent, nec quicquam ſinunt in eo genere deſiderari. His accedunt ſtatuæ aliæ, in quibus inſigniores eæ ſunt, quæ Athalantam, Veſpaſianum, & L. Mammium Maximum repræſentant. Extat hujus epigraphe baſi inſculpta.

L. MAMMIO. MAXIMO.
AVGVSTALI.
MVNICIPES. ET. INCOLAE.
AERE. CONIATO.

Epigraphe hæc nihil novi nos docet. Nomina *municipum & incolarum* invicem juncta alibi legi (*a*) ſolent. Aliæ marmoreæ plures ad viros Conſulares, & Balborum gentem pertinent. De duabus, quæ in ſella curuli ſedent, ceteroquin præſtantiſſimis, judicium ferre non licet. Sunt enim, ut

(a) *Sertorii Urſati de Notis Rom.*

ut ſupra memini, capite truncæ. Statua equeſtris alteri M. N. Balbi proxima indiget inſtauratione, & ſando audivi ejus partes mutilas nunc a præſtanti ſtatuario juſſu Regis Caroli exacte ſuppleri. Præter ſtatuas hermæ, protomæ, ſimulacra deorum plura ex ruderibus Herculanenſibus eruta in regiis ædibus diligenter ſervantur: ceteris antecellunt protomæ Jovis Hammonis, Junonis, Palladis, Cereris, Jani Bifrontis, pueri nobilis cum bulla aurea e collo ante pectus pendula. Bullæ hujus figura eſt elliptica, pollicem latæ, ſeu altæ, & quatuor craſſæ. Putarunt nonnulli (*a*) bullarum figuram eſſe ſphæricam, vel inſtar humani cordis conſtructam. Verum non omnes fuere rotundæ, ſed aliquæ etiam oblongæ, ut monet Schefferus (*b*). Quidam ſcripſerunt (*c*), etiam Satyrum, Larvas ſcenicas, & ſtatuam Veneris ἀναδυομένης, ſeu e ſalo ortæ, ibidem inventas. Signa huic deæ ſacra plurima adhuc extant, non modo marmori, & æri, ſed etiam gemmis inſculpta.

Præter ſigna, & ſtatuas, numiſmata etiam, & gemmæ plures inerant Herculanii, ut multis cimeliis ditandis ſatis eſſe poſſent. Licet numiſmata pleraque adhuc inventa ferme vulgaria ſint, non deſunt tamen nonnulla obſervatione digna, & ab eruditis minime negligenda. Pleraque ad Claudium, ad Neronem, ad Galbam, ad Veſpaſianum pertinent. Non eſt omittendum numiſma æneum magni moduli, in cujus antica parte caput Neronis cernitur, cujus titulus eſt, NERO. CLAV-

(a) *Miſcell. erud. Antiq. Sponii*. (b) *Schefferus de torquibus cap.* v. (c) *Notizie curioſe intorno allo ſcoprimento della Città d' Ercolanio*.

CLAVDIVS. CAESAR. AVG. GERM. P. M. TR. P. IMP. P. P. Pars ejus antica refert virum ſedentem a pube ad pedes velatum: dextera manus oſtentat arculam : æva vero temonem tenet : coram ipſo mulier ſtans exhibens cornu copiæ : ANNONA . AVGVSTI . CERES . S. C. Non diſſimilis admodum extat nummus apud Mediobarbum (*a*), & alios: titulus omnino idem : in antica parte Fortunæ ſtantis, & Cereris ſedentis typus cum tæda , & roſtro navis. Plures præſto ſunt nummi, qui Vitellium, & Veſpaſianum exhibent . Judeæ captæ typum refert mulier ſub palma ſedens dolentis inſtar expreſſa, ſicuti alia numiſmata in aliis ſimilia vulgaria referunt . Etſi Herculanium ante Domitaini imperium ceciderit , nonnulla tamen numiſmata ſub Domitiano excuſa ibidem reperta ſunt , quod admirationem non mediocrem pluribus attulit . Verum animadvertant velim hujuſmodi homines, horum pleraque referri ad Domitianum conſulem, nondum Auguſtum: ſi qua vero ipſum Auguſtnm nobis exhibent , ea quidem ſatis pauca ſunt , & fortaſſe Herculanium ab iis delata, qui præerant inſtaurando. Satis enim conſtat , Titum ſerio cogitaſſe de urbibus , ex Veſevi incendio abſumptis reficiendis. Verum fato cedens rem tanto Imperatore dignam infectam relinquere coactus eſt. Fortaſſe ipſe etiam Domitianus aliquandiu eidem operi inſtitit, donec rem difficillimam , & maxime ſumtuoſam , nec a ſe ceptam abrumpere operæ pretium duxerit . Neque illud conjectura caret, non ita Herculanium intercidiſſe , ut nullum vetus ædificium ſuperſtes extiterit, in quo veluti in veteres ſedes coloni

D

(a) *Numiſm. Imp. Rom. Mediobarbi.*

ſoni aliqui coirent, unde mox migrare alius Veſevi ignis compulerit. Scriptores præcipuos rerum eventus narrant, minus de iis ſolliciti, quæ utpote minus ſplendida, & præclara minus irritant animos, & afficiunt. Plura non perſequor. In tanta enim antiquitate, & ſcriptorum ſilentio rem extricare deſpero. Illud ſane certum fixumque ſit, & ex Domitiani numis ibi inventis etiam confirmatum, ultra ſcilicet ejus imperium Herculanium non ſtetiſſe.

Ad numiſmata accedunt monumenta plura uſibus ſacris apta, cujuſmodi ſunt, tripodes, cultri victimarii, aſciæ, pateræ, aræ, cippi, tabellæ votivæ, & his ſimilia: alia fictilia, alia ærea, alia marmorea, nonnulla etiam vitrea, in quibus ampullæ, & vaſa lacrymatoria. Lucernæ etiam plures inventæ Veneri ſacræ. Herculanium erat una ex ſedibus, ſeu urbibus cariſſimis Veneri ob ſana eidem ſacra.

Hic eſt pampineis viridis modo Veſvius umbris:
Preſſerat hic madidos nobilis uva lacus.
Hæc juga, quam Nyſæ colles, plus Bacchus amavit:
Hoc nuper ſatyri monte dedere choros.
Hæc Veneris ſedes, Lacedæmone gratior illi:
Hic locus *Herculeo* nomine clarus erat.
Cuncta jacent flammis, & triſti merſa favilla:
Nec ſuperi vellent hoc licuiſſe ſibi. (*a*)

Aliquæ ex hiſce lucernis formam minus honeſtam, & pudicis oculis ſubducendam præſeferunt. Spintrias enim figuræ exhibent, & mutilos, quo-

(a) *Mart. Epigr. Lib.* IV. *epigr.* XXIII.

quorum plures viri eruditiſſimi (*a*) meminerunt. Infandum ſane auſum in ipſa ſana & ad ipſas deorum aras vitium, & turpitudinem palam inferre. Fortaſſe ſtatua Veneris, quam ſupra memoravimus, ad ejus templum pertinebat. Audio etiam, ampullas cryſtallinas ibidem inventas materia denſa, ac ſolida plenas olim liquida, cujuſmodi ægyptium balſamum fuit, quo cadavera inungerentur. Præter vaſa ſacra, innumera alia, quæ in civilibus uſibus locum habent, patuerunt; quorum ſingula memorare ſi velim, *ante diem ſero componet veſper olympo*: nonnulla tamen attingam ne nimis jejunus videar.

Aridorum, & liquorum menſuræ, & vaſa anſis, ſeu manubriis inſtructa ex ruderibus eruta: harum nonnulla ſignis, & figuris anaglyphis eleganter excuſa ſunt. Liber aheneus totus in lucem editus: chartas ſupplent laminæ aheneæ quattuor, in quibus inciſa legitur honeſta miſſio militaris: fibulis aheneis ſcite appoſitis liber clauditur, qui penes Regem eſt. Tabulæ marmoreæ plures, quarum altera ex lapide Baſalte conſtat: ejus pes Iſidem refert: ex artificio, figura, & forma opus ex Aegypto advectum creditur: plebiscita duo mutila, & manca extant, & decretum gymnaſiarchæ, qui ludis athleticis præerat. His adde columnas plures ex lapide peregrino, & ſumtuoſo ſex circiter pedes altas, annulos, claves, peſſulos, ſeras, talos, inaures, amuleta, caſſides, arma, & alia ſexcenta his ſimilia, pleraque ærea, unde conjicere licet, ferri ducendi uſum antiquiſſimis temporibus minus viguiſſe: recens arcula muliebris pulvini inſtar ſuperiu

D 2 farta

(a) *Diſſert. Michaelis Angeli Carſſei de la Charſſe, Fortunii Licati, Auguſtini &c.*

Digitized by Google

ſarta prodiit, intra quam ſupellex univerſa, ſcilicet acus, forcipes, digitalia mulieribus uſibus, & miniſteriis apta ſervabantur. Quam libenter ſana mulieres noſtræ veterum matronarum induſtriam in hiſce ſuperſtitibus monumentis contemplarentur, & ſiquid vel rectius, vel deterius factum deprehenderent, aut triſtes inviderent, aut lætæ reprehenderent. Ad vaſa culinaria denique ventum eſt. Hic enim vero innumeri objecerunt ſeſe *urceoli*, *pelves*, *ſartago*, *patellæ*. Ferunt aheneam patellam pedem & amplius latam inventam foco admotam, in qua adhuc inerant eſculenti coquendi reliquiæ in cinerem omnino converſæ. Horum alia noſtris ſimilia ſunt, alia vel forma, vel materia, vel uſu a nobis diſſentiunt. Nihil mihi magis in votis eſt, quam ut Rex Carolus pergat regiis auſpiciis, & ſumtibus ſuis, quicquid adhuc Herculanii ſub terra eſt, efferre & bonis artibus conſulere. Scio ſane quam exigua ea ſint quæ tibi affero, & fortaſſe etiam aliunde nota præ iis quæ rei dignitas, & monumentorum copia afferri exigit. Verum hujuſce operis laudem viris duobus ampliſſimis, & immortalitate digniſſimis ſcilicet Bajardo, & Antonio Gorio integram concedo, nihilque aliud a te quæro, quam ut hanc qualemcunque animi mei voluntatem pro ſumma tua in Societatem noſtram benevolentia, & humanitate vel mediocriter probes.

V I.

VIRO CLARISSIMO, ET ERUDITISSIMO

MARCHIONI

SCIPIONI MAPHEJO

EPISTOLA QUARTA.

VEritus, ne ſuperior epiſtola longior eſſet, reliquam Herculanenſis ſupellectilis hactenus e latebris erutæ deſcriptionem in alteram epiſtolam rejicere malui, quam te una eademque perpetua oratione defatigare. Egit ea præſertim de ſignis æneis, atque marmoreis: aget hæc de pictis parietibus vel græcas fabulas, vel latinas hiſtorias, vel alia ludicra referentibus: neque dubito, quin plus voluptatis legentibus allatura ſint iſthæc, quæ plus habent admirationis. Antiqua monumenta marmore, & aere inſculpta in Italia præſertim vulgaria tantum non ſunt, picta vero non item. Quin immo non deſunt, qui quantum antiquis ſtatuariis tribuunt, tantum pictoribus detrahunt. Cauſſa hujuſce judicii minus, ut exiſtimo, recti non una eſt. Tabulæ veteres ſuperſtites paucæ admodum ſunt, eæque nec elegantiſſimæ. Licet, ut ait (*a*) Tullius, ſtatuæ intereant tem-

D 3 peſtate,

(a) *M. T. Cic. Philip.* IX.

peſtate, vi, vetuſtate; tamen hæc, & alia magis rebus pictis, quam inſculptis citius, & maturius interitum afferunt: nec raro accidit, ut in communi caſus periculo optima intercidant, minus elaborata, ac perfecta ſuperſint diutius. Homines noſtri recentium picturarum admiratione defixi nolunt niſi præſentia ſuſpicere. de iis vero, quæ ab oculis ſemota ſunt, ut pote quæ animos non irritant, minus magnifice ſentiunt. Æquum ne an iniquum hujuſmodi judicium ſit, paucis diſcutere in animo eſt, antequam ad rem Herculanenſem accedo. Humanitas in me tua, & ſumma animi tui in latinis, ac græcis artificibus admirandis contentio hujuſmodi πάρεργον tibi ingratum eſſe non ſinet. Aliter ſane exiſtimo de latinis, ac de græcis pictoribus pronuntiandum. Nam a latinis (*a*) ſero admodum excoli artes ceptæ. Antequam Marcellus, Flaminius, Æmilius, ac Mummius in urbem deferrent ſigna, ac tabulas, quibus, Syracuſis expugnatis, Aſia domita, capta Corintho potiti fuerant, magis regere imperio populos, quam æra cudere, & vultus pingere curæ fuit. Romam vero exoticis ſignis, ac tabulis tranſvectis, publicisque locis, ac privatis ædibus ita exornatis, cepit optimos quoſque, qui recte ſaperent, artium ſtudium, & cura. Non quia antea Romani artificibus, ac pictoribus præſertim omnino caruiſſent. Nam, ut ait (*b*) Plinius, apud Romanos quoque *honos huic arti mature contigit*, & ante urbem conditam extabant Ardeæ picturæ in ædibus

(a) *Plin. Hiſt. nat. Lib.* XXXV. *Memoires de litterature de l'Acad. Royale des Inſcript. Tom. 9. Memor. par l'Abbè Fraguier.*

(b) *Ibidem.*

bus ſacris, ſicuti etiam Lanuvii, & Cœre antiquiſſimæ aliæ prædicabantur. Roma vero genuerat gentem Fabiam, quæ a pictoribus (*a*) nomen duxit. Etiam Pacuvii poetæ pictura laude non caruit. Verum diu ars hujuſmodi ignobilis quodammodo jacuit: vel quia adhuc rudis, & incompta animos non pelliceret, vel quia aliis curis patres diſtentos nacta eſſet. Mummius cepit exoticis tabulis conciliare auctoritatem; non quia ipſe oculos eruditos haberet, ſed miratus pretium, quo Rex Attalus tabulam in prædæ venditione emerat, ſuſpicatus eſt aliquid in ea eſſe virtutis, quam ipſe neſciret, & tabulam venditam, querente, & invito Attalo, revocavit. Ex eo pictura etiam Romæ magis magiſque floruit, potius tamen a (*b*) Græcis accita, vel allata, quam ibi nata. Nam ſicuti Roma bellicis laudibus Grajos vicit, ita ab his artificum præſtantia ſe vinci ſivit. Qui Librum xxxv. Plinii accurate legunt, næ illi facile intelligunt, quid interſit inter Latinos pictores, ac Grajos. Is meminit Ludii, qui ætate Auguſti amœniſſimam parietum picturam Romæ inſtituit, ſi modo Latinus fuit, quum Ætolus fuerit alter Ludius, qui Ardeæ ædem pictis

(a) *Nobilem Virum L. Fabium miratur antiquitas qui etiam Romanæ ſcriptor Hiſtoriæ eſt, ſed magis ex pictura quam ex literis nomen invenit. D. Hieronymi epiſt. III. ad Heliodorum.* (b) Etiam Græcos non prius tabularum, & artium ſtudium tenuit, quam, bellis confectis, & pace compoſita otiari ceperint. *Ut primum poſitis nugari Græcia bellis cepit .... Marmoris aut eboris fabros, aut æris amavit, ſuſpendit picta vultum, mentemque tabella.* Horat. epiſt. lib. 2. epiſt. 1.

imaginibus longe ante condecoraverat. Floruit etiam Romæ Atellius paullo ante Auguſtum, mox Æmilius, Cornelius Pinus, & Accius Priſcus, de quorum laudibus pauca, aut nulla attingit, ac refert. Ubi vero ad Grajos deventum eſt, totus in illis eſt. Non modo ſingulos in ſcenam profert; ſed in quo quiſque maxime excelleret, fuſius docet, & exemplis luculentiſſimis laudem artificibus debitam probat. Plura non perſequor. Nam principatus Grajorum pictorum, Latinis ipſis conſentientibus, abunde conſtat. Ad illos itaque accedo, & quid ſit reipſa ſentiendum, in medium affero. Tria ſunt, quæ mihi Grajos homines arte pingendi præſtantiſſimos fuiſſe ſuadent, veterum ſcilicet ſcriptorum judicium, ſtatuariorum, quæ adhuc extant, monumenta, & picturæ ſuperſtites. Veteres auctores non modo in univerſum Grajos pictores laudant, verum etiam ſingulorum pingendi formas, notas, & quodammodo χαρακτῆρας exprimunt, & definiunt, hoc eſt eas virtutes circumſcribunt, in quibus pingendi laus poſita eſt univerſa, & comprehenſa. Præterea nonnulla ſummi artificii ſpecimina, & exempla afferunt, quæ a perfectis pictoribus unice præſtari ſolent. Apellis tabulas venuſtas, & gratia maxime commendabat, ut, quum in figurarum diſpoſitione ac menſura Amphioni, & Aſclepiodoro victoriam concederet, in imitanda tamen delicatiore natura reliquos omnes longe præſtaret. Cura Protogenes (*a*), ratione Pamphilus, ac Melanthius, facilitate Antiphilus, concipiendis viſionibus (quas φαντασίας vocant) Theon Samius præſtantiſſimus habitus eſt. Pluribus ſuperſedeo. In promtu enim hæc ſunt.

(a) *Quintil. Inſtit. Lib.* XII. *cap.* X.

ſunt . Ingentia etiam pretia , quæ ſummi pictores ab emptoribus exigerent, admirationem græcis tabulis pariunt. Nam Attalus ſexies centenis ſeſtertium millibus , hoc eſt juxta Harduinum 60000. gallicæ monetæ libris tabulam emerat Ariſtidæ . Non minus talentis viginti argenteis , hoc eſt juxta eumdem monetæ gallicæ 48000. libris Epheſinis conſtitit Apellæa Alexandri Magni tabula in templo Dianæ picta . Quodſi , ut aliqua editio (*a*) præſefert , talenta fuiſſe aurea putanda ſint , & menſura , non numero tabulæ pretium acceptum, eo magis Grajorum tabulis admirandis locus aderit . Verum iſta tanti non facio , quanti veterum artificum ſuperſtites ſtatuas , in quibus magnum momentum ineſſe exiſtimo ad pictorum præſtantiam epidictica demonſtratione deducendam . Ambæ artes ita ſimiles inter ſe ſunt , & arcto neceſſitudinis vinculo invicem junctæ , ut uno eodemque partu editæ videantur . Ambæ naturam ſibi imitandam proponunt : ambæ corporum lineamenta , ſtatum , figuram , ambæ animi πάθος, & ἦθος exprimere , & referre nituntur : ambæ iiſdem fatis ſecundis, vel adverſis uſæ perpetuo ſunt , nec unquam , illa jacente , iſta floruit , vel , hac florente , altera ingloria jacuit. Uno verbo artes *in re ſcilicet una* , quam noſti, *ambæ diſſimiles , ad cetera pene gemellæ :* nec iiſdem mœnibus contineri ſtatuarii optimi ſine bonis pictoribus diutius queunt . Nam pictor malus coram ſtatuario optimo perinde ſe habet , ac reus coram ſeveriſſimo judice , ac reprehenſore . Quare , ſi Athenæ nihil niſi mediocre , vel malum in arte graphica procreaſſent , ſtatuariorum cenſura eoſdem coegiſſet

 vel

(a) *Lege Harduini notas in Plin. Lib.* xxxv.

vel rem reprehenſam perficere, vel immortalitate carere. Univerſa Græcia, atque adeo Europa e ſtatuariorum judicio, vel operibus edocta *curvo dignoſcere rectum*, bonos a malis pictoribus facile diſtinxiſſet, nec niſi vera de eorum virtutibus, aut vitiis poſteritati judicia reliquiſſet. Quum vero in ſtatuis æneis, atque marmoreis adhuc ſuperſtitibus, cujuſmodi ſunt Venus Anadyomene, vulgo Medicea, Hercules Farneſius, Laocoon in Vaticano, M. Aurelius, & Gladiator moriens in Capitolio, præſtantiſſimos ſtatuarios tuliſſe Græciam ſatis ſuperque conſtet, neque aliter ſcriptores de inſignibus pictorum tabulis, quam de præclaris artificum ſignis magnifice ſentiant, vero verius exiſtimo, utriſque græcos homines abundaſſe, neque minus audiendum Plinium, ubi Phidiæ Jovem Olympicum, vel Praxitelis Venerem laudat, quam ubi Xerxis Athletam, vel Timanthi Iphigeniam celebrat. Hæc, tametſi nulla vetus pictura extaret, ad litem dirimendam ſatis videntur poſſe. Verum picturæ ipſæ ſuperſtites ſuum etiam ſuffragium addunt. Pleroſque labores ſuos pictores veteres credere (*a*) tabulis conſueverant, in quibus vetuſtas cariem gignit, & interitum tandem affert: propterea mirandum minime eſt, cur hac ætate pictæ Grajorum tabulæ nullæ extent, quæ edacem vetuſtatem fefellerint: caſus etiam innumeri, qui Grajorum imperium, atque urbes delevere, iiſdem tabulis fuere fatales. His accedit imperitorum hominum inſcitia fato ipſo aliquando

(a) *Tabulæ e laryce præſertim fœmina plerumque conſtabant, quæ antea creta dealbabantur.*
Uſus pingendi in linteis ignotus Romanis erat antequam Nero Princeps in iis ſe pingi juſſerit.

do nocentior, qui quum nihili faciant ea quæ ignorant, vel ultro oblata, vel caſu inventa dimittunt, ac perdunt. Cur vero optimi quique tabulas citius, quam parietes pingerent, ſatis conſtat. Curabant videlicet, ut ipſorum opera res velut communis fierent, hoc eſt ut non modo e domo in domum, ſed etiam ex urbe in aliam & ad alios dominos transferri poſſent. Parietes pingere ſerius inſtituit Romæ Ludius, Athenis longe maturius res cepta. Euphanor, qui ſimul cum Xeuxide, ac Parrhaſio vixerat, plura Athenis in parietibus pinxerat; quemadmodum Polygnotus (*a*), qui annos 420. ante æram vulgarem porticum, quæ vulgo dicitur *Pœcile*, multiplicis coloris uſu exornaverat. Udo tectorio, ſive albario ac recenti colores induci ſoliti, aqua vero, & glutine, non vero oleo diluebantur, recens inventum, ineunte ſeculo XV. Joannis Van-eik Belgæ. Parietes picti nequeunt alio transferri; & in excidio urbium cum ipſis ædificiis diruuntur. Quibus vero ira victorum pepercit, inſcitia, vel avarities delet. Aut enim in effodiendo ſolo nihil pictis fornicibus, aut porticibus, quarum pretium neſciunt, conſulunt, aut omnia convertunt in rudera, ut novis ſubſtructionibus materies, ac cementa non deſint. Illud etiam attendas velim, picturas veterum præſtantiſſimas præ mediocribus, ac vulgaribus fuiſſe paucas. Quis enim neſcit, humana omnia ita eſſe comparata, ut paucis excellentia, pluribus mediocritas inſit? Veroſimilius proinde eſt

(a) *Pauſanias in Atticis. Plin. Hiſt. lib.* xxxv. *Memoires des literatures tirez des regiſtres de l' Academie Royale des inſcriptions &c. Tom. IX. Par. M. Gedoyn.*

eſt in communi ferme picturarum interitu mediocres, quam præſtantes ſuperfuiſſe. Næ illi ſane id probe norunt, qui in conjectandi arte vel mediocriter verſati ſunt. Quare tametſi vel nulla excellens pictura extaret, non idcirco minus præclare de Graiis pictoribus ſentiendum eſſet. Verum non ita adverſa fortuna uſi ſumus, ut paucas ſatis bonas ac præſtantes artis hujus reliquias nobis ſeris inviderit. Ferunt, Raphaelem (*a*) Urbinatem, Pictorem præſtantiſſimum, qui tribus circiter abhinc ſeculis artem a veteri dignitate jam deſciſcentem penitus inſtauravit, atque reſtituit, imitandas ſibi propoſuiſse veteris picturæ reliquias, ex Titi, & Trajani (*b*) thermis, & Tyburtina Adriani villa, & ex crypta Puteolana erutas, unde veterem pingendi formam, elegantiamque in ſuum veluti ſuccum, & ſanguinem converteret. Increbuit etiam, ab eodem fuiſſe nonnullos in Græciam miſſos, qui hujuſmodi fragmenta diligentiſſime conquiverent, & ſecum in urbem, ſi fieri poſſet, deferrent. Eadem Joanni Utinenſi, Julio Romano, aliiſque Raphaelis diſcipulis aliqui tribuunt, qui ne latum quidem unguem a veteri pingendi Grajorum diſciplina, ut ajunt, deflectere viſi ſunt. Enimvero ab iis, qui artem iſtam egregie callent, ſemper maximi habitus eſt *Torus Genialis*, in horto Aldobrandino inventus, qui ad Raphaelis elegantiam maxime accedit; *Roma Galeata* in ædibus Barberinæ gentis, & alia in domo Far-

(a) *Picturæ antiquæ ſepulchri Naſoricorum a Petro Sancto Bartolo delineatæ Theſ. antiq.*

(b) *Hiſtoire de l' Academ. des inſcriphius Tom.* III.

Farneſia, præter *ſepulchra Naſoniorum* in via Flaminia, *Satyrum* in Collegio Romano, *Romam ſedentem* ex Exquiliis erutam (*a*), & alia, quæ in Libro Camilli Maximi Cardinalis ampliſſimi, & alibi memorantur. Verum harum famam, atque elegantiam longe vincunt aliquæ Herculanenſes picturæ, quæ veterum artificum laudem magis magiſque vindicant, & confirmant.

Simul ac ex Herculanenſibus cryptis evaſi, in duo conclavia propter viam ſita, nec ſatis ampla; regiis ædibus contigua, viri aulici bene multi me humaniſſime deduxerunt, ubi Rex Carolus juſſerat univerſam pictam ſupellectilem hactenus inventam ſervari diligentiſſime. Nova hæc ſuperſtitis antiquitatis ſpecies, ac forma oculis repente objecta mirum quantum me affecit, atque attonitum diu tenuit: mox ſollicitus luſtrare ſingula, multa ad faſtidium percontari; ſicuti novis hominibus accidit rerum antiquarum ſtudioſiſſimis. Monumenta iſta quadringenta numero ferme ſunt, pleraque integra, e porticibus, & parietibus accuratiſſime ſecta, & ne in poſterum diſſilirent; ferreis repagulis, & ligneis rectangulis poſtico aptiſſime applicitis, optime cautum. Singula ferme magnitudine differunt, figura vero non item. Nam rectangula pleraque ſunt: alia fabulas, alia res geſtas ex ſcriptoribus depromtas, alia vero ludicra; ac feſtiva ſpectacula & cœnatiunculas exhibent, quarum ſpecimen infra dabo. Altiſſima pedes ſeptem circiter æquant, eaque decem ferme ſunt, reliqua non ultra pedes duos aſſur-

(a) *Hiſtoire de l'Academ. Royale des Inſcript. Tom.* III.

ſurgere viſa ſunt. Tabula omnium maxima pedes ſeptem alta, & quinque circiter lata Herculem ſtantem, leonem Nemæum interfectum, ſedentem Pomonam flores, ac poma præſeferentem, Jovem ab Amalthea nutrice capreæ lacte altum, duaſque alias figuras pone, & in receſſu pictas exprimit eleganter. Pomona Salerni non procul Herculanio diſſiti ædem ſatis celebrem habuit, cujus meminit antiquus lapis apud Gruterum (*a*). Altera tabula ſex circiter pedes alta Theſeum ſtantem exhibet, qui victor, ac redux Minotauro interempto, & ad pedes ſtrato viros duos Athenienſes gratulabundos comiter excipit. Fortaſſe viri Athenienſes Reipublicæ perſonam, ac vices gerunt, quibus gratulandi officium demandaverat. Tertia tabula Herculem angues in incunabulis elidentem ſatis graphice refert. Quarta tranſverſa judicium Paridis coram Venere, Junone, & Pallade latum adumbrat. In quinta Hercules nudus, ingens ſatyrus nympham amplexus cernitur. Sexta Virginium, virginem ejus filiam, Icilium ſponſum coram Appio decemviro, & M. Claudio ejuſdem cliente, cui, ut virginem in ſervitutem aſſereret, negotium dederat, quemadmodum ex libro III. dec. I. T. Livii conſtat, oculis pene ſubjicit. Alias hujus generis plures omitto. Unam dumtaxat ceterarum facile principem ſine piaculo omittere mihi non licet, quæ Chironem Centaurum, & Achillem ejus diſcipulum, a quo citharæ numeros diſcit, luculentiſſime repręſentat. Hanc enimvero eruditi, ac docti homines admirantur

(a) *Muſæum Flor. Gori Gruter. pag. pag.* 94.

tur maxime, atque ſuſpiciunt. Ferunt, pecunioſum quemdam Dynaſtam Anglum, picturæ hujus acquirendæ ſtudioſiſſimnm Regi Carolo ingentem pecuniæ ſummam exhibuiſſe, cui Rex majorem propoſuit, ut aliam huic parem, ſiquam nactus eſſet, ſibi cederet non invitus. Tabulæ reliquæ mole longe minores ſunt. Aliæ venationes, aliæ templa, atque ædes, aliæ feras ſilveſtres, aliæ flores, ac poma, aliæ arbuſta, aliæ demum victorias alatas, & alia hujuſmodi præſeferunt. Vitium in his aliquando deprehenditur, in quod tantopere Vitruvius (*a*) invehitur. Quia nimirum ætate ſua tectoriis monſtra potius, quam ex rebus finitis imagines certæ pingerentur, & pro columnis calami, pro faſtigiis harpaginetuli ſtriati cum criſpis foliis, & volutis, & ex coliculis flores dimidiata habentes ex ſe exeuntia ſigilla, alia humanis, alia beſtiarum capitibus ſimilia ſtatuerentur. Iſtud picturæ genus, (quod vulgo *grotteſco* dicitur:) etiam in Herculanenſibus parietibus ſæpe videre licuit. Pictæ nonnullæ in parietibus ædes feneſtras ſpecularibus obductas videntur referre, quorum multiplex erat Romæ uſus.

Fortaſſe a me exquires, quid ego de hiſce tabulis, & tota pingendi ratione ſentiam. Parum enim refert veterum tabularum exempla noſſe, niſi artem, induſtriam, aliaſque earum virtutes noras. Non is ego ſum, qui hac in re votis facere ſatis tuis poſſim. Etſi enim (*a*) ad probandam picturam etiam inſcii faciendi adhibentur

(a) *Vitruvii lib.* VII. *cap.* V.

(a) *M. T. Cic. de opt. Gen. orat.*

tur, aliqua tamen judicandi ſolertia præſtare debent, in quo ego minus valeo. Ne vero officio deſim, aliqua ediſſeram non de ſenſu meo depromta, ſed ex præſtantiſſimi Pictoris judicio, quem per communes amicos conſului: ſi qua vero de meo interſeram, non ea quidem ad id pertinent: verum tamquam rem aliunde adſcitam, opportune tamen allatam excipi a te velim. Univerſa pingendi laus, ac virtus, ex variis partibus, ut recte noſti, velut corpus ex pluribus artubus coaleſcit. Non omnia hic afferam; innumera enim prope ſunt: præcipua perſtringam, quæ vulgaribus etiam hominibus abunde conſtant. Recte invenire princeps pingendi laus eſt, mox inventa non modo diſponere, ſed lineis graphice ita deſcribere, & adumbrare, ut arti natura conſonet, ſummæ pictoris virtuti ducitur: affectus vero, mores, ingenia, atque habitus hominum ita exprimere, ut iram, ſævitiamque, ſi opus ſit, ſpirare vultus, & ſtatus figurarum videantur, non ultima res eſt: colores vero lineis inducere, qui modo floridi, modo auſteri, modo ſimplices, modo mixti, & ita invicem commiſſi ſint, ut quum anteriores luceant, ac niteant, reliqui qui conſequuntur, gradatim langueſcant, & tandem in puram putam umbram quodammodo deſinant, ad artem hanc maxime pertinet. Quid illa? Scenographicæ ſcientiæ uſu ita ſingula magnitudine, ſitu, ordine, ſpecie in tabulis repreſentare, qualis oculis ipſa natura ſubjicit. Plura non perſequor, ne hæc epiſtola officinam, & colores redolere videatur. Hiſce propoſitis, ad rem judicandam accedo. Centaurus Achillis magiſter non ſolum graphice, & recte delineatus eſt, ſed etiam juxta

artis

artis præcepta exquiſitiſſime pictus. Colores ipſi ſatis ſuaves, & molles: figuræ Centauri, & Achillis indolem, atque ingenium concinne exprimunt; concordia partium, & harmonia mira: artificium multiplex, & ſana pingendi ratio in univerſo opere ſibi conſtat: reliquæ etiam, quas ſupra retuli, tabulæ licet antecedenti facile cedant, laude tamen non carent ſua, & multis virtutibus nitent. In altera ex hujuſmodi tabulis ſcenographia, ejuſque leges rite locum habent. Quare ſatis patet, ejus etiam veteres non fuiſſe, ut alii putant, expertes. Idem longe antea nos docuerant Plutarchus, Vitruvius, & ad ſcenographiæ canones ſcenam inventam, ejuſque ornatum compoſitum ſatis conſtiterat. Multa tamen in hiſce tabulis deſiderantur, quæ recens a noſtris inventa ſunt. Neque enim figurarum ſitum, collocationem, atque diſtantiam (vulgo l'*innanzi*, *e indietro*) ita partiri, ac definire veteres ſoliti ſunt, ſi modo ex hiſce ſuperſtitibus tabulis de reliquis judicium ferre licet, ut mutuo figuræ ſibi non officiant, & alterius color alterius ſplendorem, & lumen non obtundat. Præterea area (*campo*) quæ figuras ſingulas undequaque circumſcribit, monochromatos eſſe ſolet, quod vitio pictores noſtri tribuunt. Volunt enim aream coloribus invicem commiſſis ita illini, ut ex ipſorum artificioſa permixtione figura magis, ac magis, renideat, atque exſplendeſcat. Illud etiam in hiſce tabulis noſtri requiri dolent, facilem ſcilicet pingendi formam (*macchia*) quæ non arte quæſita, ſed ab ipſa natura quodammodo allata videtur eſſe. Multa ex his, quæ Herculanenſibus tabulis deerant, in græcis fortaſſe non deſiderabantur. Re-

cen-

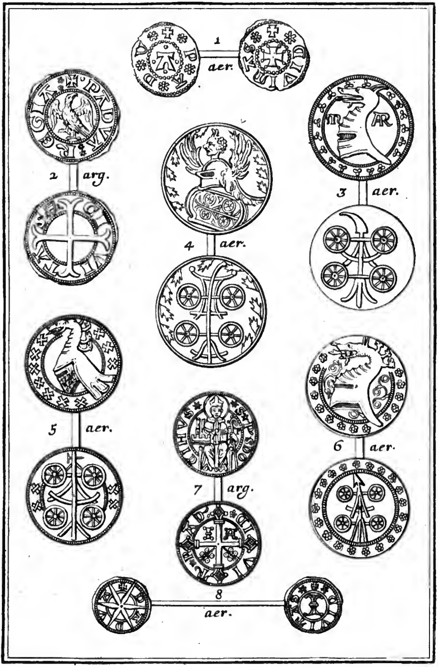
cenſentur enim a Plinio earum virtutes, quarum plures cum allatis conveniunt. Si qua hujus generis alia Neapoli accipiam, diligens ſingula ad te ſcribam. Interim *his utere mecum*.

FINIS.

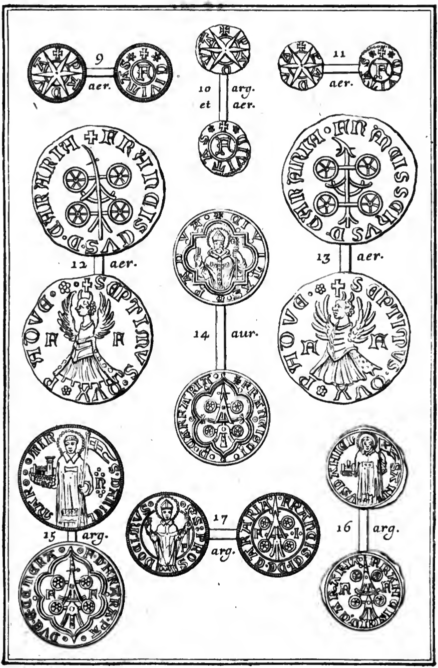
MONITUM.

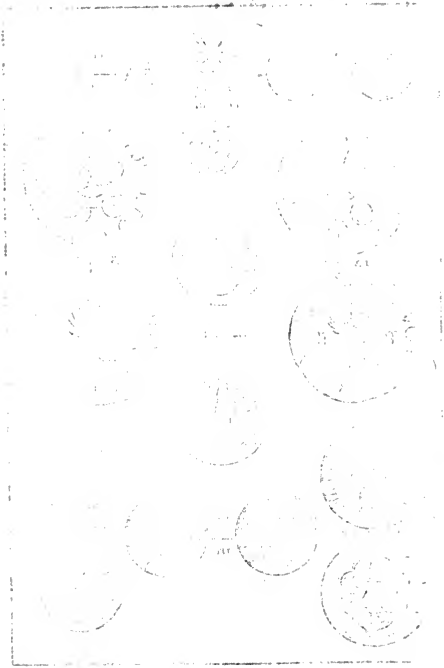
HAſce Epiſtolas, quarum editionem gravioribus curis impeditus ad hanc diem diſtuli, elapſo menſe Julio a Clariſſimo Auctore traditas mihi fuiſſe ſcias velim. Hanc a me non minus ſinceram quam ultroneam pro veritate teſtanda confeſſionem & ipſius veritatis amor, & meæ fidei integritas elicit. In Inſcriptione Mammii pag. 47. pro CONIATO lege CONLATO. & Vale.

VA1
1541501

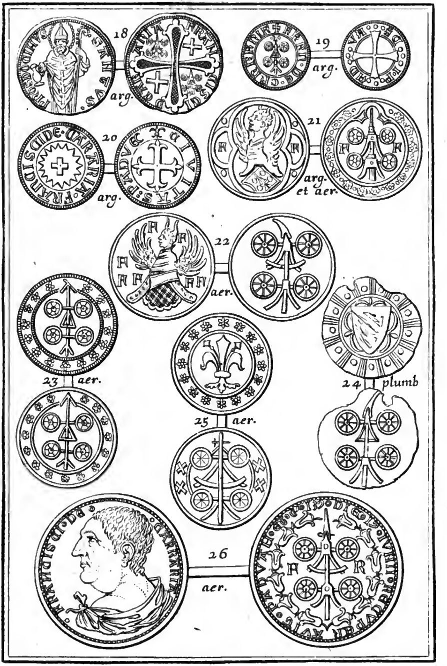

Digitized by Google

9 aer.
10 arg. et aer.
11 aer.
12 aer.
13 aer.
14 aur.
15 arg.
16 arg.
17 arg.

Digitized by Google

18
arg.
19
arg.
20
arg.
21
arg. et aer.
22
aer.
23
aer.
24
plumb
25
aer.
26
aer.

Digitized by Google